

www.e-rara.ch

**Sebethi Vindiciae sive Antonii Vetrani dissertatio de Sebethi antiquitate,
nomine, fama, cultu, origine, prisca magnitudine, decremento atque alveis
adversus Iacobum Martorellium ...**

Vetrani, Antonio

Neapoli, MDCCLXVII [1767]

ETH-Bibliothek Zürich

Shelf Mark: Rar 6121

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-23468>

Caput septimum. De Sebethi decremento.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelnformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

situ adifis Lamium Harm. Evang. tom. 11. amniculus erat quietus, taciturnus, lenissimus, de quo Torquatus cant. XIII. 59.

*E' l picciol Siloè, che puro e mondo
Offria cortese a' Franchi il suo tesoro,
Or di tepide linfe a pena il fondo
Arido copre, e dà scarso ristoro.*

hinc testante scriptura, non semel Judae regnum significavit, quod etsi exiguum erat, summa tamen pace quiescebat: significavit quoque Servatorem, qui lenis, & mansuetus futurus erat: & hinc non uni *Fontem Draconis* apud Nehem. cap. 2. 13. *Siloachum* esse rati sunt, atque ita dictum ab lenissimo, & serpente aquarum fluore: occur ergo Siloachum Judaei non appellitarunt *Sabatium*, *Sebethum*, cet. cum id genus rivulos, juxta Martorellium, tali nomine appellitare consueverint?

CAPUT SEPTIMUM.

DE SEBETHI DECREMENTO.

E Versis jam, penitusque contritis, ut quidem arbitror, argumentis, queis vulgarem de antiqua Sebethi magnitudine sententiam impetere conatus est Martorellius, sermonem ad alia convertamus, quae majori otio, atque criterio discutienda sunt. Jam illud in primis se se quaerendum offert, quam ob rem Sebethus antiquo aevo plenissima undarum copia fluitans in sequiori aetate sensim sine sensu decreverit, ac humilem in rivum evaserit? Sane id non unam ob causam evenisse me longe demonstraturum spondeo. Consueto prolixiorum me praevideo futurum, sed disputationis ubertas, amoena rerum varietate pensabitur. Ut vero nitido procedam ordine, plurima veluti certa praemitto.

I. Vesuvium antiquissimum esse, qualiscumque montium origo eligatur, non est inficiandum: ridicula igitur est plurium apud Camillum Peregrinum opinio bla-
taren-

terantium, locum, ubi nunc ad cubat Vesuvius, aequatissimam olim planiciem fuisse, quae deinde paulatim intumuit, eructante tellure, ac affurrexerit in tumuli speciem, non secus ac in aequato agro Pureolano an. 1528. mons unius milliarii altitudine ex cineribus eructatisque pumicibus coaluit: ridicula, inquam, est: Quippe Vesuvii immensa moles, altitudo, ejus strata praefertim, quae quidem varia sunt, ac naturali ordine disposita, satis ostendunt montis ejus mundo supparem antiquitatem.

II. Incendia vero Vesuvii ipsius montis formationi posteriora fuisse, nemo est, qui ambigat: etenim futile est existimare subterraneum ignem actuale esse, & a Deo in telluris centro creatum & inclusum, quique fluminis instar in Vesuvii fundum exoneretur, ceterarumque Vulcaniarum flammaram origo sit. Thesis hanc selectissimis rationibus firmarunt jam Corsinius Phys. part. tom. III. 489. & P. D. Jo. M. de Turre (*Storia del Vesuvio pag. 104.*) Non sum nescius inter alios, qui Aristotelem hac in re secuntur, F. Josephum A. Ferrarium de Modoetia physic. tom. III. pag. 158. contrariam inculcare sententiam. Duplex is argumentum objectat. Primo, plurimus, inquit, in terrae visceribus calor reperitur: porro non alia est connaturalior caloris illius causa, quam si subterraneos ignes admittamus. Deinde: non ex solo calore, prosequitur, ignium subterraneorum existentiam demonstramus, verum etiam ex aliis effectis, quae egre admodum expendi possunt, nisi ignes illi admittantur. Montes enim ignivomos reperiri, nemo inficiari potest, qui ignem, fumum, & cineres emittunt. . . . Porro hujusmodi ignes tunc solum accendi cum emittuntur, dicunt quidem plurimi recentiores; sed unde quaeso, id ipsum quod gratis asserunt ratione adjuncta demonstrant. Verum haec ejus Physici momenta vel pluma leviora sunt. Quomodo enim evincet hujusmodi calorem, & ignem in montibus & quibusdam terrae inanitatibus jugem, seu semper actuale fuisse, neutiquam vero, ut nos objectamus, ex celeri rapido, perturbato, vel instantino corporum infammabiliu[m] motu paulatim conceptum, ac exortum? Apposite satis Corsinius ibid. *montes ignivomi, Thermae, vel loca calida ostendunt quidem quod*

quod aliquis calor in terra reperiat, atque ignem etiam aliquando concipiat, & foras erumpat; non tamen quod ille calor semper in terrae visceribus ardeat.

III. Neque Vesuvius, alique montes ignem evomentes, qui ad quadringentos, & quingentos enumerantur in telluris superficie hinc, atque inde interspersi, ostiola quaedam sunt, unde gehennales flammae erumpunt, ut crediderunt primi Ecclesiae fideles. Mazzochius Kal. pag. 392. Vesuvianos ignes ab *eximiis*, seu *primariis* primi saeculi Christianis a Gehennae promptuariis fuisse repetitos ex edito Gerasimi fragmento ostendit. Eadem tunc de Vesuvio sensisse S. Patricium, Tertullianum, S. Philippum Heracleotam, S. Pacianum, S. Pionium, & S. Gregorium Magnum interpretatus est. Hinc patet quam longe a veritate aberrant, quae F. Vincentius Patuzzius illevis pag. 7. de sede Inferni: *haud abnuo quidem ita credidisse, aut credere potuisse rudiores aliquot de vulgo Christianos, quemadmodum, & nunc minime desunt, qui ita credunt. Verum quoad Patres, & sapientes attinet nullus in ea opinione versatus est.* Huic igitur viro nil nota fuerunt quae Mazzochius in lucem protulit monumenta. Eandem sententiam docuisse alios Patres tradit Resta lib. 1. met. cap. 3. & 4. Legevis quod Petrus Damianus in ep. 5. c. 13. 14. narrat memoratu dignum, quod se accepisse testatur a Desiderio Cassinensi Abate, qui fuit postea R. Pontifex, Urbanus II. Vulgarem hanc Patrum opinionem hunc in modum jugulat Baronius ad an. 983. quem non legisse Patuzzium mecum quisque mirabitur: *licet autem poeticae magis, quam theologiae credita sunt ejusmodi ora terrae evomentia jugiter flammaram esse inferni portas, & quod idem ignis sit ille inferni peccantibus praeparatus, atque id scripssisse reperiantur Theologi non vulgares; tamen certum, ista potius similitudinem gerere illius gehennae cet.* Quod vero obsoletam hanc sententiam falsam esse demonstrat id plane est. Scilicet Tartareus Carcer ad perexiguam admodum spatium ab Theologis, & Mathematicis contrahitur. Drexelius, Valentia, Lessius, illum ad unius milliarum germanici quadrati, sive cubici spatium extendunt. Munsterus ad duo vel tria milliaria itidem germanica. Ribera, & Cornelius a Lapide ad mil-

liaria

liaria germanica 50. five Italica 200. Omnes hasce hypothefes juxta calculum geometricum verificari posse nitide probavit Patuzzius ibid. cap. VIII. Ergo Gehennae spatium perexiguum est, si cum terrae diametro conferatur, quae juxta Recentiorum observationes septem circiter constat mille milliaribus Italicis. Haec cum ita sint nemo non videt ignem inferni magna plurium milliarium intercapedine ab terre superficie sejunctum, & claustris solidissimis circumseptum esse. Vulcanorum autem ignes vix milliare unum ab telluris superficie distant. Quomodo vero Gehennalis ignis in remotissimo terrae recessu, ejusque immensa soliditate circumcinctus sine ulla rima vel aditu, sive absque aëris effusione excitetur, foveatur, & conservetur fufe, & solide explicat Patuzzius ibid. cap. VI. quem, ne acta agam, revifas. F. J. A. Ferrarius, qui Recentiorum Physicen inficete nimis profligavit, & nescio in quot pueriles ivit sententias, Physic. tom. III. pag. 161. contra quae diximus illud Deuteronomii objectat locum 32. 22. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit usque ad inferna. . . . & montium fundamenta comburet*: Verum hæc ita exponit a Lapide: *ultio irae, & indignationis meae in eos parata est, & exardescet instar ignis, adeo ut ad inferni novissima pertingat: est metaphora & hyperbole . . . scilicet ut ima & profundissima terrae & montium loca consumat, & in sterilitatem vertat, cet.* Et Malvenda: *quasi dicat: etiam profunda & infima terrae loca vertam in sterilitatem*. Huic consonat Menochius. Non me quidem latet Procop. Rup. Rab. & Gregorium 18. Mor. 12. per ignem hunc accipere ignem inferni: verum hi allegorice interpretantur, adeoque non urgendi.

IV. Si igitur Vesuvius extitit ab ipsis mundi cunabulis, si ejus ignes non semper fuerunt *actuales*, neque *tartarei*; prono alveo sequitur hunc montem non semper arfisse, & fluxisse jam tempus in quo Vesuvius arboreis tantum comis, laetisque herbarum thoris circumcingebatur. Siquidem *nitrum, sulfur, alumen, oleum, bitumen*, & alia id genus corpora, quae *inflammabilia*, & *combustibilia* dicuntur non semper prompta, & parata fuerunt in Vesuvii cavernis, & in aperto, sed in ipsius montis filiceis visceribus interclusa diu latitarunt, quaeque

que deinde, ut exposuit P. De Turre, Physicorum lumen, per ebullitionem, putrefactionem, fermentationem, & effervescentiam agitata, in ignem tandem se converterunt. Quonam autem Mundi tempore Vesuvius effervescentiam producere coeperit, infra discutiemus.

V. Quae huc usque de Vesuvio diximus, & de ceteris Vulcanis dicenda sunt. Hinc ficulam Aetnam non semper arfisse Physici vetustiores tradiderunt. Ovid. met. 15. 340. Aetnam in ignem aliquando verti caepisse cantat, cum antea rignisset.

*Nec quae sulfureis ardet fornacibus Aetna
Ignea semper erit; neque enim fuit ignea semper, cet.*

adeoque Aetnam non eadem vi Gaecorum, & Romanorum temporibus ignem eructasse arbitror, cum Pindarus in Pythiis Epod. 1. spec. 1. cecinerit quod res erat, quodque oculis videbatur, interdiu fumare Aetnam, noctu fumigare

πᾶς . εὐρεῦνται μὲν ἀπλά-
τη πυρὸς ἀγρόταδε
ἐκ μυχῶν παγῶν ποταμοῖ
δ' ἀμέρῃσι μὲν προχέον ῥόον καὶ πνῆ
αἰθῶν' ἀλλ' ἐν ὄρῃσι πέτρας
φοίνισσα κυλινδομένη φλόξ ἐς βατει-
αν φέρει πόντε πλάκα σὺν πατάγῳ
κείνο δ' ἀφάισιο κρυνὲς ἱρπετῇ
δεινοτάτης ἀναπέμ-
πει, τέρας μὲν θαυμάσιον καὶ ἰδέ-
σται, θάυμα δὲ καὶ παριόν-
των ἀκῶσαι.

*A qua sane eructantur inac-
cessi ignis purissimi
ex inis fontes. Flumina (sumi
vero interdum quidem inundant fluctu
serventem. At per noctes punicea
proglomerata flamma ad profun-
dum ponti serunt solum, cum strepitu
illa Vulcani fluentis serpentis
sacvissima emittit,
monstrum profecto tum vi-
su, tum auditu
mirabile.*

Virgilius vero Aen. III. Aetnae ruinas & incendia, quae suo aevo mirabantur universi, descripturus magno strepitu fonituque verborum utitur

*Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis juxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
Turbine fumantem piceo, & candente favilla
Attollitque globos flammaram, & sidera lambit.
In-*

*Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub aurâs
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuât imo*

Ex his liquet Phavorinum Philosophum apud Gellium 17. 10. inaniter fabulari edicentem Virgilium, qui in describenda flagrantia Aetnae Pindarum secutus est, ipso Pindaro, qui nimis opima pinguique esse facundia existimatus est, insolentiorum hoc quidem in loco tumidioremque esse. Virgilius itaque Pindaricam Aetnae descriptionem auxit ex eo quod Romanorum temporibus Aetna majori strepitu ignem eructabat, ut Georgic. I.

*. quoties Cyclosum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa.*

& ut narrat Livius tanta flamma ante mortem Caesaris ex monte Aetna defluxit, ut non tantum vicinae urbes, sed etiam Rhegina civitas, quae multo spatio distat afflaretur. Et Lucretius lib. vi.

*Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
Expirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam, neque enim media de clade coorta
Flammae tempestas Siculum dominata per agros
Finitimis ad se convertit gentibus ora,
Fumida cum caeli scintillare omnia templa
Cernentes pavida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura novarum.
Nunc tamen illa modis quibus irritata repente
Flamma foras vastis Aetnae fornacibus esset,
Expediam. Primum totis subcava montis
Est natura, fere silicum suffulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus & aër.
Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aër.
Hic ubi portabit, calefecitque omnia circum
Saxa furens, qua contingit, terramque, & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem
Tollit se, ac rectis ita faucibus ejicit alte,
Funditque ardorem longe, lateque favillam
Differt, & crassa volvit caligine fumum:*

Extru-

Extruditque simul mirando pondere saxa, cet.

Et Ovidius qui met. lib. V. Siciliam hunc in modum describit

*Vasta giganteis injecta est insula membris
Trinacris, & magnis subjectum molibus urget
Aethereas ausum sperare Typhœa sedes.
Nititur ille quidem, pugnatque resurgere saepe,
Dextra sed Ausonio manus est subjecta Peloro,
Laeva Pachyne tibi, Lilybaeo crura premuntur:
Degravat Aetna caput, sub qua resupinus arenas
Ejectat, flammamque fero vomit ore Typhoeus.
Saepe remoliri luctatur pondera terrae,
Oppidaque, & magnos devolvere corpore montes.
Inde tremat tellus, & rex pavet ipse silentum
Ne pateat, latoque solum retogatur hiatus
Immissusque dies trepidantes terreat umbras*

Adifis Strabonem, Solinum, Senecam, & ante alios Cornelium Severum, cujus opus de Aetna nescio cur Virgilianum esse plerique ex auctoribus testentur. Denique, praeter alios augustae aetatis scriptores, in fequiori aetate Aetnam majori excanduisse impetu firmat incendium illud ex quo Piorum fama, & pietas universon orbem peragrarunt. Vicere, ait Seneca de Benefic. lib. III. cap. 37., Siculi juvenes cum Aetna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulae partem effudisset incendium vexerunt parentes suos. Dissedisse creditum est ignes, & utrinque flamma recedente limitem adaperitum, per quem trascurrerent Juvenes dignissimi, qui magna tuto auderent. Et Severus

*Nam quando ruptis excanduit Aetna cavernis,
Et veluti averfis penitus fornacibus ignes,
Et vecta in longum rapidis fervoribus unda:
Hud aliter, quam cum saevo Jove fulgurat aether:
Et nitidum obscura caelum caligine torquet.
Ardebant arvis segetes, & millia culta
Jugera cum dominis, silvae, collesque virentes
Vix dum castra putant hostem movisse: tremebant:
Et jam finitimae portis evaserat urbis:
Tum vero ut cuique est animus viresque rapinae*

Tutari conantur opes : gemit ille sub auro :
 Colligit ille arma, & stulta cervice reponit
 Defectum raptis illum sua carmina tardant :
 Hic velox nimio properat sub pondere pauper.
 Et quod cuique fuit cari fugit ipse sub illo,
 Sed non incolumis Dominum sua praeda secuta est :
 Cunctantes vorat ignis : & undique torret avaros ;
 Consequitur fugisse ratos, & proemia captis
 Concrepat, ac nullis parsura incendia parcunt
 Vel solis parsura piis : namque optima proles
 Amphion, fraterque pari sub numine fortes,
 Cum jam vicinis streperent incendia tectis
 Aspiciunt pigrumque patrem, matremque, senemque
 Seu jam defesso posuissent lumine membra,
 Parcite avara manus, dites attollite praedas :
 Illi divitiae solum materque paterque,
 Hanc rapiunt praedam : mediumque exire per ignem
 Ipso dante fidem properant, o maxima rerum
 Et merito pietas homini tutissima virtus . cet.

Duo laudati Juvenes in Catanæ nummulis visuntur,
 imo ad eorum memoriam, agente Pausania lib. 10., fe-
 sta quotannis agebantur. Videtis Antonium Augusti-
 num Dialog. 2. pag. 34. edit. Rom. Ex his colligitur Aet-
 nam non semper aequali eruptione fremuisse atque ar-
 disse magis in sequiori, quam in antiquissima Mundi
 aetate.

VI. Neque Lipare, Insularum Vulcaniarum princeps
 atque maxima, Homeri tempore ignem fumumque eru-
 stabat. Videtis D. Orvillium pag. 243. & seq. hinc nil
 vera, imo tortuosa sunt, quae Martorellius contra uni-
 versos illeivit pag. 110. & seq. (Napoli abitat. cet.) exi-
 stimans Ulyssæ ad Liparen flammam fumumque vomit-
 tantem appulisse, & id ex illis Homeri versibus Od. J.
 327. eruere adnititur

Η δ' ὡς Σειρήων ἀδιάνων φθογγὸν ἄκασεν,
 Ὄς δ' ἴκετο πλεικυστὶς πέτρας, δεινύστε χάρυβδι,
 Σκύλλῃ δ', ἣν δ' πωποτ' ἀκήριοι ἄνδρες ἀλύξαν.
 (Narrabat) & quod Sirenū cantantiū vocē audiverat,
 Et quoniā venerat ad vagas petras, gravēque Charybdim
 Scyllamque, quam numquam indemnes viri evitarunt.

Quasi

Quasi Homerus Πλαγκτὰς πέτρας distinxerit ab Scylla & Charybdi, & quasi vox πλαγκτὰι (quae certe adjectiva est, aliter Homerus eam cum πέτραις minime conjunxisset) Vulcaniarum Insularum proprium nomen fuerit, atque omnibus adhuc mortalibus ignotum . Quod quam iniquum sit perquam breviter evincere studebo . Atqui si verum amamus, sane nil aliud hic innuit Homerus, nisi Scyllam & Charybdim esse Πλαγκτὰς πέτρας i.e. *vagas, mobiles, erraticas, natatiles*, sicuti & Od.M. jam dixerat illas ita ab Diis appellitari . Scylla autem & Charybdis, sicuti, & aliae insulae, & scopuli in mari libere vagari dicuntur, quia turbantibus aequora ventis, nunc fluctibus operiuntur, nunc iterum comparent, quod praesertim, teste Turnefort, in Cycladibus cernere est . Id vero maximopere verificari in Scylla & Charybdi tradidit Strabo lib. i. qui, ut videtur putasse Homerus, fluxum maris ac refluxum vehementissimum fieri circa eos scopulos in mari Siculo, scriptitavit . Praeterea sunt, ait Seneca quae est. nat. lib. III. *multi pumicosi & leves, ex quibus quae constant insulae in Lydia natant. Theophrastus est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit tamen aqua sustinetur; & in hanc, atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura, nec unquam illi per diem & noctem statio est: adeo movetur levi flatu. Huic duplex causa est. Aquae gravitas medicatae, & ob hoc ponderosae, & ipsius insulae materia vegetabilis; quae non est corporis solidi, quamvis arbores alat. Fortasse enim leves truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Et hodieum in Gallia Belgica apud Sant' Omer, lacus visitur per cujus undas non unae insulae nare conspiciuntur. In harum una ad cubat Ecclesia cum Conlegio Religiosorum S. Bernardi: omnes autem mobiles sunt, fluctuantque, ne vero huc & illuc aquis diripiantur, replicatis rudentibus, veluti naves, ad ripam retinentur. Sed de his satis. Quod ad rem attinet, praeterquam quod quae de hisce petris cecinit Homerus Od. M. vers. 59. & seq. Scyllae & Charybdi optime conveniunt, aperte dixit hasce petras duplicem scopulum*

pulum esse, in quorum primo Scylla inhabitat, sub altero Charybdis nigram aquam absorbens, ut cuius non abruptum, sed totum Homeri contextum leſtitanti patet. Ut vero acu tangatur hujusmodi *petras* ab Scylla & Charydi minime distingui, sedulo advertendum est, Homerum inibi Scyllam & Charybdim non semel *petram*, *petras*, *petrosas* cet. simpliciter nominasse, ut ib. ver. 121. 136. 238. 246. 255. 260.

Ἦν γὰρ δὴ θωήσδαι, κορυσσόμενος πᾶρα πέτρῃ.
Si vero properaveris armis instructis ad petram.
 Σκύλλῳ πετρώσω, ἢ μοι φέρε πῆμ' ἐτάροιον
Scyllam petrosam, quae mihi ferebat damnum sociis
 Πάντῃ παπταίνοντι πρὸς ἠεροειδέα πέτρῳ
Undique circumspicienti ad obscuram petram.
 ἀμφὶ δὲ πέτρῃ
 Δεινὸν ἔβεβρύχευ
 circum autem petram
Horrendum intonabat.
 Ὡς αἰγ' ἀσπᾶροντες αἰρόντο ποτὶ πέτρας
Sic illi palpitantes tollebantur ad petras.
 Ἄνταρ ἐπεὶ πέτρας φύγομεν, δεινήσθε χάρυβδι,
 Σκύλλῳ τ', αὐτίκ' ἐπίστα Θεῷ ἐς ἀμύμονα νῆσον
 Ἰκομεθα, κ. ι. λ.
Sed postquā petras effugissemus horrendāque Charybdim
Scyllamque, deinceps solis ad formosam insulam.
Pervenimus, cet.

Si vero per *πέτρας* in ultimis hisce versibus innuisset insulas (quae juxta Martorellium proprio nomine *πλαγκταὶ* dicebantur) utique *πλαγκταὶ* dixisset Homerus eodem versus manente metro, vel eis aliquod infaustum epitheton apposuisset, neque id generis *insulas* cum Charybdi Scyllaque constanter conjunxisset. Haec magis magisque firmantur ab Ifacio, qui circa Scyllam & Charybdim plurimos *petrarum* acervos extare posteritati tradidit: ἢ Σκύλλα περὶ τὸ Ρήγιον τῆς Σικελίας ἐστὶν ἀκρωτήριον ἐξέχον ἐἰς Θάλασσαν ἐκὰτ' ὄρει πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, κ. τ. λ. *Scylla promontorium est juxta Rhegium Siciliae, in mare prominens sub quo sunt petrae multae, & ingentes*, cet. nil diversa scripsit Agatharchides lib.

7. *ver. Ευνορία.* ἀκρωτεριον δὲ ἐστὶν ἢ σκύλλα ἔξέχον εἰς θαλάσσαν, ομοίωμα καὶ πρόσωπον ἔχον γυναικος κάτω δὲ τῷ ἀκρωτηρίῳ εἰσὶ πέτραι πολλαὶ καὶ μεγάλαι, εχυσσι κοίλῃς στήπυς καὶ σήλαια, ἐν οἷς θαλάσσα θερὰ μένουσι. *Scylla promontorium est in mare prominens, forma facieque muliebri, sub ipso promontorio petrae sunt ingentes, & complures, quae locos concavos, & speluncas habent interius in quibus habitant bestiae marinae. E contrario Insulas petrarum nomine vocitare nusquam fuit Homeri usus: imo petrarum vocabulis scopulos saepe, necnon portuum molos designavit, ut Odyss. K. v. 87.*

Εὐσ' ἐπὶ ἐς λιμένα κλυτὸν ἤλδομεν, ὅν περὶ πέτρῃ
 Ηλίβατος τετύχηκε. . .

*Ibi postquam ad portum clavi venimus quem circum petra
 Sublimis erat. . . Et vers. 126.*

Ἀσασίως δ' ἐς πόντον ἐπιπρεφέας φυγε πέτρας
 Νηὸς ἐμή. . . .

*Libenter autem in pontum altas fugit petras
 Navis mea: Et ibid. E.*

Μήπως μ' ἐκβαίνοντα βάλῃ λίθακι ποτὶ πέτρῃ.

Ne forte egredientem jactet ad lapidosam petram

Ἐκτοσθεν μὲν γὰρ πάγοι ὄξεις, ἀμφὶ δὲ κύμα

Βέβρυχεν ῥόδιον, λισσὴ δ' ἀνάδεδρομε πέτρῃ

Extra enim saxa acuta undique autem fluctus

Fremuit impetuosus, plana vero eminet petra

. . . . τῇ δὲ οἱ εἴσατο χῶρ' ἄρσοι

Λεῖος πετράων.

. . . *Illic ei visus est locus optimus*

Aequabilis petris. Et Iliad. ο

Ἴχον γὰρ πυργυρῶν ἀρηρότες, ὥστε πέτρῃ

Ηλίβατος, μεγάλη, πολιῆς ἀλὸς ἐγγὺς εὐοῦσα;

Ἦτε μένει λιγέων ἀνέμων λειψῆρά κέλεῦθα

Κύματά τε τροφοντα, πατε προσερεύεται αὐτῷ

Prohibebat enim turris instar conjuncti, veluti petra,

Alta, magna, canum mare prope existens,

Quae sustinet stridulorum ventorum celeres meatus,

Undasque ingentes, quae eructant in ipsam

Et Iliad. π. vers. 34.

. . . δε σε τίκτε θάλασσα

Πέτραι τ' ἠλίβατοι, ὅτι τοι νοῶ ἐς τὴν ἀπηγῆς

. . . Te autem peperit mare,
Scopulique alti, quia tibi mens est saeva.

πέτρα igitur, pro quo & Attice πέτρος dicitur, ut Moschopulus, & Vossius tradunt, imo Jonice πέτρι, est faxum vastae magnitudinis: at πέτρος lapis est exiguus, & saepius pars grandioris faxi, aut rupis, quemadmodum addocet Eustathius in Iliad. N. Hinc imperitis fucum fecit Barnes, dum in Adnot. ad. V. XI. Odyss. ω

Πάρ δ' ἴσαν Ωκεανῷ τε ροαίς, καὶ λευκάδα πέτρῳ

illevit: quod vero per λευκάδα πέτρῳ Britannia nostra innuatur, quodque τὸ πέτρα, non rupes, verum insula vertendum sit, licet etiam Albae Rupes ad nostrae Britanniae oras spectentur, pluribus probamus ad Eurip. Helen. v. 165. Et illaudandi qui cum Clarkio Homeri λευκάδα πέτραν minime reddiderunt *Albam Insulam*, sed fincerius, *Leucada petram*. Verum e via ad diverticulum. Martorellius (Nap. abit. cet. pag. 32.) licet per transfennam scripsit Homerum per λευκάδα πέτρῳ colles *Leucogaeos* facile innuisse, & hanc subdidit rationem, nempe quia, in quel luogo Omero apertamente describe la region di Pozzuoli. Verumtamen quasi suimet oblitissimus ibid. pag. 183. late probat *Leucogaeos* colles cum Fori Vulcani collibus perperam confundi, sed ab *Mergellina* minime distingui: Qua in re praeterquam quod Martorellius non sibi constat, falsum quoque reddit Plinium, qui lib. 18. 11. ubi in alica conficienda cretam quandam esse adhibendam dicit, sic pergit de his collibus: *invenitur haec (creta) inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogaeo appellato: in eodem reperitur & sulfur, emittantque fontes oraxi, oculorum claritati, & vulnerum medicinae, dentiumque firmitati.* Idem repetit lib. 31. c. 2. *Leucogaei fontes, cet. ac tandem lib. 35. c. 15. In Italia quoque invenitur sulfur, in Neapolitano, Campanoque agro (cet. quae defunt) collibus, qui vocantur Leucogaei: quod ex cuniculis effossum perficitur igne.* Quae omnia in Mergellines colliculis minime visuntur, neque unquam inibi extitisse quisquam somniavit. De fonte Mergellines tantum ait Sannaz. Epigram. II.

Est mihi vivo vitreus perenni

Fons

*Fons, arenosum prope litus, unde
Saepe descendens sibi nauta roves*

Haurit amicos

*Unicus nostris scatet ille ripis,
Montis immenso sitiente tractu,
Vitifera qua Pausylipus vadofum*

Currit in aequor.

Celebre axarsit diffidium inter Mazzochium, & Jac. Castellum an colles Leucogaei ad Campanam perticam pertinerent. Id vero quomodo dirimat Martorellius tute- met videas ibid. pag. 186. Tandem ad semitam regredior.

Praeterea si insulae Aeoliae Homeri tempore igni- vomae fuissent: certe Homerus dum harum unam de- scripsit in principio lib. K. Odyss. aliarum quoque ignem fumum, ac portentosa phaenomena innuisset: verum unius illarum situm, moenia, amoenitatem, & colonos memoravit, nil autem de igne

Ἀεολίη δ' ἔσ' νῆσον ἀρικόμβ'. ἐνθα δὲ ἐν' αἰν

Ἀίλοσ' ἰπποτάδης, φ'λος ἀθανάτοισι θεῖσι
Πλωτῆ ἐνὶ νήσῳ πᾶσαν δὲ τέ μιν πέρι τεῖχος
Χαλκρον, ἀρρήκτον. λισση δ' ἀναδέδρομε πέτρι.

Τοῦ καὶ δώδεκα παῖδες ἐνὶ γερασιν.

Ἐξ μὲν διγατέρας, ἄξ δ' ἕξες ἠβρώντες

Ἐνδ' ὄγε διγατέρας πόρετ ἕσιν ἐνὶ αἰκοῖτας.

Οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρί φίλῳ καὶ μητέρι κενῶ

Δαυνονται. παρὰ δὲ σφιν ὄνεατα μυρία κῆτος.

Κρισσῆν δὲ τε δῶμα περισενα χίζεται αὐλῆ

Ἡματα, νόκτας δ' αὐτε παρ' αἰδοῖσι ἀλόχοισι

Ἐδδουσ', ἐν τε ταπησι καὶ ἐν τρητοῖς λεχέεσσιν.

Καὶ μὲν τῶν ἱκομέα πόλιν καὶ δῶματα καλά. . . .

Quae ita ab Antonio M. Salvini vertuntur

All' Eolia Isola giugnemmo,

Ove abitava Eolo Ippotade

Agl' immortali Iddii gradito, in Isola

Notante; e intorno ad essa tutto un muro

Ferreo, infrangibil; liscia ivi su rupe.

Di cui dodici figli in casa nacquero

Sei figliuoli, e sei puberi figliuoli.

Quivi ei le figlie a' figli diede in mogli.

Questi ognor presso al caro padre, e madre

*Veneranda mungiarvan, ed a loro
 Son messi avanti diecimila cibi.
 Ed odorando de fumo di grasso
 La casa ne rimbomba nella corte.
 E notte e dì colle modeste mogli
 Dormono ne'tappeti, e traforati
 Letti; di questi alla città venimmo
 Ancora, ed alle belle loro case. . . .*

Deinde si Homeri *πλακῦται πέτραι* Vulcaniae insulae sunt: certe hujusmodi insulae inaccessibiles fuissent, ac plurimorum naufragiis infames: uno verbo omnia quae Scyllae & Charybdi tribuuntur hisce insulis & tribui deberent: Verum Homerus Ulyssis duplicem accessum ad Aeoliam memoravit, nil vero de ejus difficillimo accessu scriptum reliquit, imo bis simplicissime cecinit Od. K. 1.

All' Eolia Isola giungemmo. Et inferius v. 55.

*Αὔριος ἐπ' αἰολίῳ νῆσον. γενάχοντο δ' ἐπαῖροι
 Ἐνθα δ' ἐπ' ἐπέρι βῆμεν, καὶ ἀφυσσαμεθ' ὕδαρ.
 Αἴψα δὲ δάπνον ἔλοντο θοῆς παρὰ νηυσὶν ἐπήροι.
 Αὐτὰρ ἐπεὶ στοιόητε πασσάμεθα ἢ δὲ ποπῆτος,
 Δὴ τότε γὰρ κηρικὰ τ' ὀπασσάμενος καὶ ἐπαῖρον,
 Βῆν ἄς αἰόλου κλυτὰ δώματα. . . .*

. Un'altra volta all' isola

Eolia; e sospiravano i compagni.

Quivi scendemmo in terra, e attignemmo acqua,

Tosto alle navi fer compagni pranzo,

Poichè gustammo del mangiare, e bere,

Io allor menando indietro un messaggiere,

E un compagno, n'andai alle famose

Case d' Eolo.

Postremo si Vulcani insulae navigantibus tam infestae fuissent, dum Ulysses, quassa jam navi, & amissis focis, iterum remigans ad Charybdim incidit, utique harum perniciosarum insularum, quae non procul erant, ardorem sentiisset, vel saltem timuisset. Homerus autem nil de his memorans, ait Odyss. M.

Πανύχι⁹ φερόμεν . ἅμα δ' ἠελίῳ ἀνίστα
 Ηλδον ἐπὶ σκύλλης σκόπελον , δεινώτα χάρυβδι
*Tota nocte ferebar , simul autem oriente Sole ,
 Veni ad Scyllae scopulum , horrendamque Charybdim.*

Insulae igitur Vulcaniae Homeri aevitate igniferae non erant, sed aurarum tantum flaminibus verberabantur, ideoque Aeolum in eis imperitare vetustiores Graeci finxerunt: sed cum in sequiori aetate exardere coepissent, iccirco posteriores poetae, latini praesertim, Vulcanum in eis locis ferrariam officinam habere commenti sunt, ut Apollonius Rhodius in lib. 4. Argonaut. Juvenalis satyr. 3. Virgilius Aen. 8. Haec quoque genuina ratio est, cur Cyclopes apud Homerum & Hesiodum rustici tantum opiliones sint, atque alti Erycis accollae, apud posteriores vero poetas ferrarii vulgo existimentur, & in Aetna, vel Vulcani insulis degentes.

Quod de Cyclopiibus huc usque illevis apprimè firmatur ex Hetrusco illo monumento in Volterrae suburbanis eruto, ad cujus expositionem plenissimum Florentiae an. 1746. commentariolum edidit D. Antonius Giorgius. In eo autem monumento visitur Polyphemus cum barba, cum cothurnis, & duplicem in fronte oculum habens, non secus ac ceteri homines. Eodemmet modo spectatur Polyphemus in quadam Herculanei pictura. Ex hoc autem colligere licet Hetruscorum temporibus Cyclopas nil efferati animi habuisse, & tantum apud Graecos male audivisse: Hetrusci enim non ab Graecis Cyclopum fabulam hauserunt, sed ab Phoenicibus. Hinc Cyclopes alii finguntur ab Hetruscis, alii ab Homero Hesiodoque, & alii tandem ab Latinis Graecisque posterioribus, qui sane in varia gentium aetate variam quoque famam sortiti sunt. Hinc Cyclopes primi Siciliae Habitatores fuisse dicuntur, quique vitam in montibus & silvis degebant, & se illis fructibus innutriebant, quos tellus eis benigna ferebat. Hujusmodi autem vivendi genus ab Platone tribuitur iis, qui *αμείους* post Cataclysmos victitarunt, ut jam notaverat Strabo XIII. pag. 562. Adeantur Cluerius Sic. Ant. II. 15. Bochartus in Chan. I. 30. Neque defunt, qui Cyclopas primos urbium conditores, atque primos humanae societatis in-

sti.

stitutores fuisse contendunt. Pœetae autem, quæis auctendi fuit potestas, pro temporum diversitate de Cyclopi- bus diversa fabulati sunt. Triplicis generis ergo fuerunt Cyclopes. Alii Etrusci, alii Homericæ, alii posteriorum Graecorum & Latinorum. Triplicem hanc Cyclopium divisionem vidit jam Emmanuel Campo- longus, qui in sua Polyphemeide Homericos Cyclopas expressit, in Volcaneide autem & Galleide, haud ille- pidissimis pœmatis, Latinorum Cyclopas graphice de- pinxit. Hinc ratio enitescit cur Damiani Romani Dis- fertatio, in qua probatur sub Cyclopium fabula *Avaros* homines designari, confusam præferat eruditionem: neglexit enim Auctor ternam hanc Cyclopium divisionem.

His ad liquidum perductis, totos nos incubere oportet diluendis iis, quæ contra nobis objectat Martorel- lius. Is ad illa Homeri Od. vers. 62.

Τῆδ' ἔπω πᾶς νῆος φύγεν ἀνδρῶν ἥτις ἵκηται,

Ἀλλὰ δ' ὁμᾶ πινυκᾶς τε νεῶν, καὶ σώματα φασῶν

Κῦμα δ' ἄλῶσ φορέυσι πυρός τ' ὀλοοῖο θύελλα.

Hac nōdum ulla navis effugit hominū, quæcumq; accesserit

Sed pariter tabulata navium, & corpora virorum

Fluctus maris auferunt, ignisque perniciosi procellæ.

In quæis Circe hujusmodi petrarum ambages & pericu- la describit, adnotat pag. 112. *Scolpitamente da questi versi si vede, che prima di giungere Ulisse a Scilla, Circe l'avvertisce trovarsi per lo mediterraneo altro luogo, nel quæle vi è del gran fuoco, anzi una tempesta di fuoco, πυρος θυελλα, nè può essere Scilla, ove non mai si son vedute fiamme, ma sì bene nell' Isole Volcanie. Quid igitur ad hæc reponam? Ecquidem vocula πυρ apud graecos non solum absolutum ignem denotat, sed etiam igneam vim, seu calorem: Charybdis autem Scyllæque fluctus cum immaniter circumagantur, maximopere exae- stuare debent, ac quasi ignem concipere: hinc illos tam- quam in multo igne furere ipsemet Homerus cecinit Odyss. 240.*

Ἐνθεν μὲν γὰρ σκύλλ' ἐτέρωθεν δὲ διὰ χάρυβδιν

Δανὸν ἀν' ῥοίβδησε θάλασσαν ἀλμυρὸν ὕδωρ.

Ἦτοι ὅτ' ἐξεμεσεῖς, λέβηθ' ὡς ἐν πυρὶ πολλῶ

Πᾶσ' ἀναμορμύρεσκε

*Ab altera parte Scylla, ex altera dia Charybdis
Horrendum absorbit maris salsam aquam.
Sed quando evomeret sicut Lebes in igne multo
Tota immurmurabat*

uti vides, Homerus aquam circa Scyllam fervere docet veluti igneam: hinc Iliad. φ, ut exprimeret Xanti undas in igne Vulcani exardere, eadem usus est comparatione.

Φῆ πῦρ καίμεν. ἀνά δ' ἔφλυε κατὰ ῥέεθρα
Ὡς δὲ λήβης ζεῖ ἔνδον ἐπεγόμεν πῦρ πολλῶ.
*Dixit igne aestuans: ebulliebantque limpida fluentia
Sicut autem lebes fervet intus, dum urgetur igne multo.*

Cur vero Homerus igneam aquam, vel ignem in Scyllae vorticibus finxerit haec, quae fecuntur plane demonstrant. Nil dicam hic de marinis Phosphoris, vel de accensione aquae marinae, cum constet omnibus maris aquam aestivae noctis tempore vel leniter agitatam late lucere, atque ignem exerere. Unum hic obiter adverto, scilicet opinionem Josephi Vianelli minime probari posse, absolute sumtam, quae docet marinas undas iccirco igneas aliquando videri, aestivis praesertim noctibus, quia nutriuntur inibi quaedam minutissima insecta, quae noctilucarum, seu milvorum more illucescunt. Siquidem statum certumque est penes melioris notae Physiologos in marinis aquis dari quandam oleaginosam substantiam, quae amarulentiam generat, & hanc in fretis potissimum, facillime accendi ac inflammari. Id phaenomenon ad litora Britanniae, Normandiae, & Proventiae vulgo visitur. Hinc ratio enitescit cur aqua dulcis in longa navigatione exardescat, non secus ac, *aquavita*: iccirco nempe, quia cum dulcis aqua in doliis quater in anno corrumpatur generat vermiculos: hi vero mortui ac putrefacti aquam materia illa inflammabili inficiunt & complent. Hinc, ut ait Ferrarius physic. tom. III. pag. 377. *mare tempestate agitatum lucet, quia ex ipso sic tempestate agitato exhalationes in aërem emittuntur. Hae porro exhalationes maximo motu exsiccatae, & calefactae, aliisque exhalationibus ab aëre demissis permixtae incenduntur, & fulgurare videntur. Sed ignis de novo*

novo illis efficitur: ut de fulgure diximus. Id vero in Messano freto maxime evenire tradiderunt Aristoteles lib. 1. *de admirabilib.* & Strabo lib. 1. qui & addunt in Scylla aquas ita fervere, ut dum hae in gyrum elevantur *omnigenos colores* reddent. Interdum enim color *ater*, nonnunquam *ceruleus*, frequenter *purpureus* apparet. Ceterum cursum, atque immensitatem fluxus refluxusque ne reptilia quidem vel audire, vel videre sustinent. Quocirca ad radices montium juxta confugiunt.

Verum quorsum haec omnia? Ex his nempe elucet indulgendum esse liberrimae Homeri phantasiae, si inter cetera, imo & incredibilia Scyllae miracula, ignem quoque, raptim licet, adjunxerit. Haec autem si non arident, nonne dici potest circa saxa & Scyllae cavernas aliquid ignis olim exarsisse? Sane omnes caussae, quae ignem postea genuerunt in insulis Vulcani, aequae extiterunt in Scylla. Liparae incendium ita explicat D. Orvillius in Charit. pag. 688. *Voragines subterraneas, & gurgites dari quis dubitet? nec si auditui fidendum, alia ex causa incendia montis ignivomi in insula prope Liparen, Vulcania dicta, cet.* Et Trogus lib. IV. *Accedunt vicini, & perpetui Aetnae montis ignes, & insularum Aeolidum, veluti ipsis undis alatur incendium.* Neque enim in tam angustiis terminis aliter durare tot saeculis tantus ignis potuisset, nisi humoris nutrimentis aleretur eadem causa etiam Aetnae montis perpetuos ignes fecit: nam aquarum ille concursus, raptum secum spiritum in imum fundum trahit, atque ibi suffocatum tamdiu tenet, donec per spiramenta terrae diffusus nutrimenta ignis incendat. Haec eadem potuerunt esse in Scyllae cavernis, ergo merito conjectamur olim aliquid ignis apud Scyllae scopulos exarsisse, licet non fuerit longae durationis, & quantitatis, vel dicendum est quid aliud fuisse in Scylla, ex quo citus Homerus Scyllam ignem & aquam emisisse fabulatus est. Tandem frustra erimus, si ab Pöetis suarum fabularum peculiarem rationem rigidum fumum quaesituri, praesertim ab Homero, qui plurima effinxit, quae nullo modo & sensu ad naturam aptari possunt.

Opponit tandem mirabundus Martorellius, D. Orvillium sibi contraria narrare in Charit. pag. 688. Scilicet Vul-

Vulcaniam insul., quam praefens invisit, iisdem verbis descripsisse, & eodem modo, quo Homerus descripsit πέτρας πλαγκτὰς : hinc confert D. Orvillii locum cum Homeri versibus 59. & hunc in modum concludit 115. num. 143. *Son certo, che se da sì eccellente versi, e dagli altri, che ho taciuti si tolgiono gli ornamenti poetici, ed il favoloso, che gli rende vaghi si vede esser l'istessa la descrizione di D'Orville, che quella d'Omero, essendo anche in questo intera la parte storica.* Verum ne longa, & inutili collatione lectorem obtundam, ipsemet consulat, in sensu, & in verbis hac in re quam sint longe diverfi D. Orvillius & Homerus. Unum hic animadverto, quod Martorellianam collationem infidissimam esse patefacit. Martorellius hocce Homeri versus Odyss. M. 67.

Οἱ δὲ δύο σκοπέλοι, ὁ μὲν ἄρανόν εὐρὺν ἰκάνει
 Ὄξει κορυφῇ, νεφέλαι δὲ μιν ἀμφιβέβηκε
 Κυανέη. τὸ μὲν ἔποτ' ἔρωα ἠδέποτ' αἰθρη
 Κάνε ἔχει κορυφῶν, ἔτ' ἐν δέρεϊ, ἔτ' ἐν ὄπῳ
 Οὐ δὲ κεν ἀμύσση βροτῶν ἀνὴρ, ἢ καπιβαίη . . .
 Μέσση δ' ἐν σκοπέλῳ ἐπὶ πᾶσι ἠερυειδες, κ. τ. λ.

quais Homerus Scyllam & Charybdin describit, cum D. Orvillii verbis, quais Vulcaniam hic describit, confert. Hoc autem quid aliud est nisi imperitis illudere? Ad quid Homeri versus, quais Scylla describitur, conferuntur cum D. Orvillii verbis, quae Vulcaniam describunt? Nonne hoc est diversa simul immiscere, aut inter se conferre? Quod vero allati Homeri versus ad Scyllae primo, ac deinde ad Charybdis descriptionem pertineant, ex versibus his palam fiet, qui & illos sensu minime interrupto αμεσος secuntur

Πρὸς ζῶρον cet.

Ἐρδα δ' ἐνὶ σκύλλῃ καίει δεινὸν λελακῆα.

Hinc Homerus Scyllam late describit, & inter alia vers. 93. aperte dicit Scyllam in spelunca obscura habitare

Μέσση μὲν τε κατὰ σπέιοις κόιλιο δίδυκέν'

Medio quidem per speluncam cavam immergitur.

qui versus recte consonat illi, quem supra attulimus.

Medio autem in scopula cet.

Cui

Cui consonat Maro Aen. III.

At Scyllam cobibet caecis spelunca latebris..

Quam semel informem Scyllam vidisse sub antro.

Denique profequitur Homerus vers. 101.

Τὸν δ' ἔτεσον σκόπελον χθιμαλώτερον ὄψει Ὀδυσσευ...

Τῷ δ' ὑπο δία χάρυβδιδι ἀναρριβδεῖ μέλαι ὕδωρ.

*Alterum vero scopulum humilio-
rem videbis Ulysses.
Sub hoc dia charybdis absorbet nigram aquam.*

Ergo πέτραι πλαγυταί, seu duo illi scopuli, quorum unum caelum acuto vertice attingere, & alium *umilio-rem* esse cecinit Homerus, sunt Scylla & Charybdis. Neque Vulcani Septem insulae dici possunt duo scopuli. Tandem Historicorum, & Pöetarum Latinorum nullus ad Vulcani insulas difficillimum accessum memoravit. Hinc Trojanus Helenus apud Virgilium III. Aeneae suafit, ut potius totam circum navigaret Siciliam, quam semel per Messanum fretum transfiret

Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni

Cessantem, longos & circumflectere cursus,

Quam semel informem scyllam vidisse sub antro.

Scyllam, & ceruleis canibus resonantia saxa.

Si autem Vulcani insulae tam difficiles fuissent accessu: sane Helenus id memorasset, ut efficacius Aeneae, quae secuntur, fuaderet *ibid.* 410.

Ast ubi digressum Siculae te admovent orae

Ventus, & angusti rarefcent claustra Pelori:

Laeva tibi tellus, & longo laeva petantur

Aequora circuitu: dextrum fuge litus, & undas.

Deinde Aeneas cum de Carthagine in Italiam navigans vi tempestatis ad Siciliam iterum adventavit, quam tandem relinquens antiquas Latii fedes petiit, certe Vulcanias Insulas aut rasit, aut invisit: si autem id generis insulae navigantibus infestae fuissent, id minime fuisset Pöeta. Itidem Ovidius, qui *met.* XV. Aesculapium ex Epidaurio ad Romam adnavigasse cantat, de hujusmodi insularum periculis nil memorat,

*... praeterque Lacinia templa
Nobilitata Dea, Scyllaeaque litora fertur.*

*Linguit Japygiam, levibusque Amphryfia remis
Saxa fugit, dextra praerupta Ceraunia parte
Romechiumque legit, Caulonaque, Naritiamque,
Evincitque fretum, Siculique angusta Pelori,
Hippotadaeque domos regis, Themesesque metalla,
Leucosiamque petit, tepidique rosaria Paesti:
Inde legit Capreas, promontoriumque Minervae,
Et Surrentino generosos palmite colles,
Herculeamque urbem, Stabiasque, & in otia natans
Parthenopen, & ab hac Cumaeae templa Sibyllae ...*

Neque, quod advertendum est, ulla adest ratio sufficiens cur nautae Jonium secantes siculum fretum praeternavigaturi ad Insulas Vulcani adventare debuerint, cum haec loca longo intervallo inter se diffita sint. Hinc, necesse non fuit, ut celeberrima Argo, Ulysses, & Aeneas illhuc abrumperentur. Pro coronidis loco cultissimi Tibulli locum appono ubi famosos Ulyssis errores minutatim sed breviter describit, de periculoso autem Ulyssis ad Vulcanias accessu penitus filet

*Nam Ciconumque manus adversis reppulit armis:
Non valuit Lotos coeptos avertere cursus:
Cessit & Aetnaeae neptunius incola rupis
Victa Maronaeo foedatus lumina Baccho
Vexit & Aeolios placidum per Nerea ventos.
Incultos adiit Lestrygonas, Antiphatenque,
Nobilis Artaciae gelidos, quos irrigat unda:
Solum nec doctae verterunt pocula Circes:
Quamvis illa foret solis genus, apta vel herbis,
Aptaque vel cantu veteres mutare figuras.
Cimmerium etiam obscuras accessit ad arces,
Quis nunquam candente dies apparuit ortu,
Sive supra terras Phoebus, seu curreret infra
Vidit ut inferno Plutoni subdita regna,
Magna Deum proles levibus discurreret umbris,
Praeteriitque cita Sirenum litora puppi.
Illum inter geminae nantem confinia mortis
Naec Scyllae saevo conterruit impetus ore,
Cum canibus rapidas inter freta serperet undas,
Nec violenta suo consumpsit more Charybdis
Vel si sublimis fluctu consurget ima,*

Vel

*Vel si interrupto nudaret gurgite pontum,
Non violata vagi sileantur pascua solis
Non amor, & fecunda Atlantidos arva Calypsus:
Finis & erroris miseri Phaeacia tellus. . . .*

VII. Quod diximus de Aetna & de Vulcaniis maxime dicimus de nostro Vesuvio. Itaque omnes cum Sexto Victore scriptitarunt: *mons Vesuvius in Campania Titi tempore ardere coepit: neque verosimilis est plurimum conjectura dicentium Vesuvium ante Titum etiam exarsisse.* Unum ex Strabone constat, nempe ejus verticem complanatum fuisse, & subarsam terram ostendentem cinere, fumigatisque lapidibus obstratam: ex eo autem deduci nequit Vesuvium olim, ut ait Diodorus Siculus, quondam, ut ait Strabo, antiquitus, ut ait Vitruvius, magnis praesertim incendiis fremuisse: aliter harum vomitionum non obscura vestigia in montis ipsius lateribus remansissent, & ab ceteris Scriptoribus, qui ante laudatos triumviros victitarunt, posteritati tradita essent. Hinc tuto dicere possumus Vesuvium paucis ante Strabonem annis effervesce coepisse. *Se si considera, ait P. De Turre (Storia del Vesuvio, 142.) attentamente quella Lava, che presentemente si trova sopra Erculano, si vedrà evidentemente dal suo calor bigio, che ha, dall'essere le sue parti unite solamente coll'acque, e nel rimanente sciolte, e separate; dall'essere mescolate col zolfo, e bitume, nè intimamente insieme incorporate, si vedrà dico, che questo è un'effetto dell'effervescenza, ch'era ancora in quei tempi nel suo principio: Onde è, che non ebbe tempo di liquefarsi la materia di questa lava, e formare insieme un corpo, come fanno ora le lave presenti.* Ac deinde, proseguitur 143. vir doctissimus, *Se v'è qualche ordine negl'incendj, e più tosto quello, che s'osserva nella qualità delle materie gittate dal Vesuvio in varj anni, e di quelle, che gitta sul principio, e nel fine di ciascuno incendio. Imperciocchè la materia de' primi incendj fino a quello del 1036. si trova sempre descritta, come una materia sciolta, e non liquefatta, e insieme incorporata: come è quella degl'incendj accaduti dopo di questi. Così ancora nelli due ultimi incendj del 1751., e del 1754. ho costantemente osservato, che la prima*

ma materia è meno concotta, e più grossolanamente liquefatta di quella, che viene in appresso, e l'ultima finalmente è una leggerissima spuma nera, e composta di materie, che sono intimamente unite, e confuse. Ex his colligere licet Vesuvium non multo ante Titum tempore exarsisse, & post Titum ejus incendia paullatim creviffe.

VIII. Hinc removenda mihi iterum venit Martorellii in novis etymis excudendis jam prona cupido. Is de Thec. Cal. tom. II. pag. 565. Vesuvium, vicinasque urbes Herculaneum, Pompejos, ac Stabias ex igne sibi nomen fecisse asserit, & hunc montem Phoenicum temporibus exarsisse: *haec autem gentes (Phoenices) cum quaedam Campaniae urbes Vesuvii igne vel combustas, vel nimis obnoxias viderint, eam ob calamitatem locis nomina indidere.* Igitur juxta Martorellium Vesuvius an. 1439. ante Christum, quo tempore Campaniam adventarunt, Phoenices, incredibili aestuabat igne, bituminosos torrentes vomitabat, subjectas urbes comburebat, non secus ac jam vidimus in posteriori aevitate. Verum penes quem, reclamare mihi liceat, antiquissimum Scriptorem lecitavit Martorellius veterrima haec aequae, ac calamitosissima Vesuvii phaenomena? Ecquisnam veterum ante Titianam Vesuvii vomitationem Pompejos, Herculaneum, Stabias praesertim, Vesuvianis ignibus vel combustas, vel inundatas fuisse Martorellio tradidit? Nonne hoc est quod tantum fieri potuit sibi jam factum fingere? Ecquidem si Vesuvius ante Titum ignes tanta vi eructasset, id minime tacuissent tum Latini, tum Graeci scriptores Historici, & Poetae absque incredibili communis oscitantiae nota. Et quod inter alia advertendum puto, est profundum Senecae de Vesuvianis ardoribus silentium. *Is quaeft. natur. lib. VI. terrae-motum, qui in Campania non. Februarii Regulo & Virginibus Conf. Pompejos quassavit, Herculaneensis oppidi partem diruit, Nucerinorum coloniam contristavit, Neapolim privato quidem, non publico malo pertrinxit, Villasque passim praerupit, minutatim describens, ejusque naturam, & causas docte, & explicite enucleans, nil de Vesuvii inflammationibus memoravit, cum memorandi opportunitas erat. Quid fuisset ei facilius quam*

quam dicere terraemotum Campanum ex vicini Vesuvii ignibus, seu ex repentina accensione sulfureae substantiae in Vesuvianis cryptis delitescentis αμεσος provenisse? Si Pompeji, Herculanium, Stabiae, cet. olim ante Senecam ob Vesuvii iram fuerunt vel combustae, vel obnoxiae, vel inundatae, vel concipientes, praegnantes ignes, ora ignis, favillae, incendii, cineris, ut voluit nescio quam ratione citus Martorellius, eccurnam Seneca huiusmodi ignium aestu illas minime tremuisse scriptavit? Forsitan hanc traditionem nesciit? Sed quomodo ad Martorellium usque transmissa est? Adjecit ibid. Seneca sexcentarum ovium gregem exanimatum fuisse, & divisas statuas in Pompejana regione. Hujus autem Phoenomeni causas enucleaturus ait; *äer ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & aeterna nocte torpescit, gravis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio*, cet. Si autem vel umbratilis ignis in Vesuvii culmine antea apparuisset, nonne Philosophus eo fuisse usus ad huiusmodi effectorum originem rimandam? Hactenus dictis refragatur Martorellius, ac Diodorum Siculum nobis objectat ajentem lib. 4. 21. Edit. Elzevir. Οὐδεσσιον κεκαῦσθαι τὸς ἀρχαίους χρόνους: antiquitus crevisse ardores, & abundavisse sub Vesuvio monte, & inde evomuisse circa agros flammam, cet. verum hic rem certam minime narrat, vel asserit, hinc inquit memoratur. Idem scripsit Strabo pag. 378. (Οὐδεσσιος) ἐκ δὲ τῆς ὄψως τεφρώδες, καὶ κοιλάδας φαίνει σπυραγγώδης πετρῶν αἰθαλωδῶν κατὰ τὴν χροῶν, ὡς ἂν εκβεβρωμένων ὑπὸ πυρὸς. ὡς τεκμαίροντ' ἂν τις τὸ χωρὸν αὐτο καίεσθαι πρότερον, καὶ ἔχειν κρατῆρας πυρὸς, σβεσθῆναι δ' ἐπιλιπύσης τῆς υλης, κ.τ. λ.) Vesuvius aspectu cinereus, cavernasque ostendens fistularum plenas & lapidum colore fuliginoso, utpote ab igne exesorum; ut conjecturam facere possis ista loca quondam arsisse, & crateras ignis habuisse, deinde materia deficiente, restincta fuisse. Non sum nescius Martorellium hic adnotasse Geographum, certo edicere Vesuvium olim ignem emisisse, non vero ex conjectura: quare, inquit, res erit integra si vocem τεκμηρῶντο, conjecturam faciat, minima, & vera mutatione restituas in τεκμηρῶντο, pro certo habeat. Sed nil nos morari debent consuetae Martorellii medellae, in quibus resellendis diu, & inaniter olim adlabo-

ravimus. Satis fit advertere magnum Reimarum hunc Strabonis locum recitantes in voce τεκμαίροισι nil fucati invenisse, quem & sequitur P. De Turre. Ceterum ut supra dictum est, concedam meo Martorellio, levi licet conjectura motus, in summo Vesuvii apice ante Titum aliquid ignis exarsisse. Quod autem praefracse nego est, nim. Vesuvium in antiquissima illa Phoenicum aevitate exarsisse, & tanto fremuisse impetu, ut subjectas urbes igne vel cineribus inundaverit.

IX. Verum iterum, iterumque Martorellium haec, quae huc usque refutavimus, confirmantem audiamus: subdit (Napoli abit. ec. pag. 16.) *non sarebbe importuno aggiugnere, che questo nostro Vesuvio si chiama ancora, Monte di Somma; niuno temerebbe, che viene da Summanus, ritrovandosi in Reinesio cl. 1. 244. un' iscrizione, che comincia JOVI OPTIMO SUMMANO EXUPERANTISSIMO, cet. e cita anche Tullio de divinac., e comenta, che Giove avea tal nome, perchè credevasi nocturnorum fulminum Dominus. Noi siam ben consapevoli delle fiamme sterminatrici di questo monte, ed uscirebbe Summanus dal Fenicio cet. che fra l'altre significazioni dinota tenebrosus, cet. Or ci è noto, che questo nome Somma è un retaggio de' Fenicj Abitatori delle nostre contrade. E giacche il Vesuvio tuona, e fulmina gli sta bene SUMMANUS. Peregrege. Verum haec omnia falsa sunt, quaeque perquam breviter expediam. Primo non superum Jovem denotat Summanus, sed Orcum, seu Plutona, ita dictum, quasi Summum-manium, cui, ut Plinius scripsit, nocturna fulmina attribuebantur, cuique XIII. Kal. Julias templum positum fuit; de quo Naso Fast. 729.*

*Jam tua, Laomedon, ovitur nurus, orta que noctem
Pellit, & e pratis cana pruina fugit.*

*Reddita, quisquis is est, Summano templa feruntur
Tunc cum Romanis, Pyrrhe, timendus eras.*

Summani simulacrum, ait Rosinus pag. 151. edit. Schoutfictile in fastigio templi Jovis O. M. fuit, quod cum coelo ictum esset, nec usquam ejus caput inveniretur, haruspice in Tiberim id depulsum esse dixerunt: idque inventum est eo loco, qui est ab haruspicibus demonstratus. Cic. de divinac. Deinde ecquis unquam Latinorum aut Graecorum

Vesuvium *Summanum montem* nuncupavit? Sane hodie- dum ita nuncupatur ab urbe *Summa* ad ejus radices, quae septentriones spectant, posita: cujus conditio & nomen si ad Phoenicum usque tempora extenduntur, omnes rerum Neapolitanarum Historiae ruant oportet, quae ante Q. F. Labeonem, & M. Clod. Marcellum *Coff. Summam* haud extitisse tradiderunt. Tandem ex duplici Vesuvii jugo, quod septentriones spectat dicitur *Monte di Somma*, id autem ignes nusquam vomitavit, imo viridissimas habet vel nunc herbas, vites, arboreasque.

X. Reponit Martorellius *ibid.* pag. 66. num. 86. montes ignivomos in nostra Campania ante ipsum Homerum innumerabiles & horridiores extitisse, & hoc ex non unis fabulis ostendere conatur. Primo ab pag. 33. usque ad 108. tuetur Oceanum Homeri, & Hesiodi minime distingui ab Puteolano Cratere, seu sinu Bajano: sed Homerus *Iliad. s. v. 395.* Vulcanum in Oceano diutius apud Thetis mansisse fabulatur: ergo, prosequitur Martorellius, si Vulcanus nostris in oris victitavit, apud ipsas fabrilis opere fecit artificiosa multa, fibulas, tortilesque armillas, fistulasque, dicendum est in Fabularum aevo nostram Campaniam igne foetam fuisse. Idem deducit Cl. Martorellius ex fabula Promethei, cet. ipsum audiamus num. 86. *Fa mestieri giudicare, che in si antica stagione avessero tali campagne, e colline avuta una gran fama: aggiungasi, che vi conferirono le molte mestri, e gli Volcani, ed è permesso il credere, che allora questi si fussero stati grandiosi, e fieri,* cet. Verum haec omnia uberrima discussione digna essent: sed plurima me ab incepto desistere cogunt. Primo, ne in diversa rapiar, & tortuosam turbatamque sequar orationem. Deinde penitus obruit me asiaticum dicendi genus, quod in deliciis habet Martorellius, quo cum paucissimas ideas tot verborum involucris exprimat, adlaborandum mihi est inter ubertatem copiamque multiloquiorum latitantes propositiones inscrutari, easque ad severioris criticae canones expendere. Ecquid ergo dicemus? Homeri, Hesiodique Oceanus estne breve Bajane regionis mare? Sane haec sunt ea hominum commenta, quae humanae mentis aut summam inscitiam, aut incredibilem superbiam patefaciunt. Stupore oppressus haec illino, &

calamum vix digitis retinere valeo. Conticeant omnes, atque intenti ora teneant. Quaestio hic agitur, an omnes, quotquot fuerunt Scriptores Graeci, aut Latini, qui ab Homero successively ad Martorellium usque floruerunt, aequae, ac basilice erraverint in dignoscenda Homericæ Oceani notionē, an e contrario immani temeritate caecutierit Martorellius, qui sucto innovandi spiritu semper incalescens, tam monstruosum *σφαλιμα* universis, & cuiuscumque subfelli Scriptoribus apposuit. En Martorellii rationes. I. Bochartus pag. 689. 639. & Joh. Clericus adnot. *Theogn. Hesiod.* 133. ajunt hanc *ρῆσιν*, *Ωκεανος*, juxta ejus hebraeum thema idem sonare ac latina *Crater*, *Circulus*, *Lacus*: sed mare Bajanum, seu quod ab Miseno ad Minervae usque promontorium patet, non semel a Strabone pag. 37. *Κρατηρ* dictum est: porro id genus vocabulorum vastissimo pelago totius terrae molem ambienti minime convenit, nostro autem finui quam maxime consonat: ergo Oceanus & Crater Neap. unum idemque sunt. II. Hesiodus & Homerus cum aquas totam terram alluentes describunt utuntur vocabulis *θαλασσα*, *ποντος*, *πελαγος*; ergo Oceanus quid aliud significat: *e perchè nell' Iliade occorre di raro nominare il Cratere nostro, l' Oceano rare volte vi si rinviene, all' opposto nell' Odissea, perchè Ulisse vi naviga sovente, lo ravvisiamo spesso ripetersi*. III. In Odyss. K. 508. Circe dum praedicit Ulyssis iter ad inferos, omnia Puteolorum loca describit, Puteolanumque finum bis vocat Oceanum. Eadem repetit Homerus ibid. Λ. 13. IV. In Iliad. 5. v. 483. cecinit Vulcanum posuisse in scuto Achillis terram, caelum, & mare: at v. 606. a didit in eo scuto positum fuisse etiam Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab immenso mari. V. Homerus Oceanum saepe *fluvium* vocat: haec autem vox *Crateri* nostro potius, quam vastissimo mari convenit. VI. Hesiodus v. 674. describens Titanum ruinas, ait Jovis fulminibus exarsisse maximam silvam (h. e. *proserpinae nemus apud Puteolos*) *Pontum* terram alluentem (h. e. *Tyrrhenum*), & Oceanum: ergo Oceanus distinguitur ab ponto. Et vers. 767. juxta Martorellium loquitur Hesiodus de flumine Styge, quod ex una parte in Lucrinum, & ex novem aliis in Oceanum (h. e. in *Crateri*)

terra) se infundere subdit. VII. Omnia, quae in Oceano, vel ad ejus oras finxerunt Pœetae, ut æris intemperiem, Harpyias, Vulcanum, Hortos Hesperidum, Gorgones, Medusam, Pegasum, Chrysaërem, Erytiam, Tethin cum Nymphis, Atlantem, Prometheum, Circeam, Pygmaëos, Elifium, Geranos cet. cet. ad Puteolos, vicinumque sinum posse referri contendit Martorellius: saltem igitur apud Hesiodum & Homerum vox Ὠκεανός Puteolanum sinulum designat. Huc usque se extendunt Martorellii rationes. Quid vero contra responderint universi, audiamus.

Ad I. dicunt, Oceani etymon bene convenire universo mari, quod Crateris, circuli, vel lacus modo arbiat orbem: vox autem Κρατήρ nostro mari data est, quia ejus litora in crateris formam sinuantur. Ceterum praeter Strabonem antiquorum nullus, quod meminimus, sic illud appellavit. Praeterea addas volo praefatum Oceani etymon, quod primo apud Papiam legitur, inconcussum non esse, cum complures, & non inficete Oceanum deducunt ab *celeritate*, ut Solinus ait cap. XXVI. & Probus ad Georgic. I. i. e. ab *ωκός*, *celer*, & *ναύ*, quod est *fluere*.

Ad II. respondent, neutiquam Homerus universaliorum significationem dedisse vocabulis θαλάσση, πόντος, πελάγος, quam Ὠκεανός. Ratio autem cur Homerus ad mare signandum illis potius, quam hoc ultimo utatur, est, quia illa expeditiora sunt, ad metrum facillima, & magis familiaria: hinc, ut Graecos omittam, universi latiores Pœetae, veluti inter se conjurati, cum mare designare volunt, passim dicunt, *mare*, *pontus*, *pelagus*, *aequor*, *fretum*, *salum*, *humida regna*, *undosi tractus*, *Neptuni arva* cet. rariissime vero *Oceanus*. Forsitan & hi Martorellianum paradoxum secuti sunt? Iccirco autem Homerus saepius in Odyss. quam in Iliad. *Oceanum* nominat, quia nempe in illa saepius, quam in hac de rebus marinis, seu de navigationibus loquitur. Ceterum Homerus in Iliade Oceanum octodecies nominat. E contrario, quod voces *pontus*, & *pelagus* minus generale significatum habeant, quam Oceanus, evicit jam Perizonius ad Sancti Minerv. lib. IV. cap. 16. n. 16. usque ad num. 18. quem, ne dicta reperam, tutemet conclusas.

fulas. Et doctiss. Mazzochius in Spicileg. tom. I. pag. 264. not. 50. ex Diodoro Siculo *Pontum* olim lacui similem fuisse ait: mox ex influxu fluminum erupisse ad cyanea primo, deinde ad Hellepontum.

Ad III. perbreuiter occurrunt: loca ab Homero inibi descripta sunt *Acheron*, *Pyriphlegethon*, *Cocytus*, & *Styx*: haec autem flumina circum Puteolos fluxisse minime certum est, & quantum inter se digradientur Mythologi nemo nescit. Longus essem si eorum opiniones isthuc vel indigitare vellem. Verum demus Martorellio Homerum hic cuncta Puteolorum loca innuisse, Puteolanumque mare *Oceanum* vocitasse. Quid inde? Num ex hoc *Oceanum* peculiarem, & Puteolanae regionis propriam vocem esse deducitur? Nequaquam minimi. Verum quemadmodum Homerus γενικοτατα ποντος, πέλαγος, & θαλασσα applicat cujuscumque regionis mari, ita & Ωκεανον.

Ad IV. Paulo fusius respondent: Vulcanum in Achillis clypeo minime distinxisse θαλασσαν ab Oceano. Id vero cui cui patebit animadvertenti Homerum primo vers. 480. γενικοτατως, in sequentibus autem versibus peculiariter esse locutum. Primum itaque cecinit Vulcanum in scuto quinque plicas, sive orbes superinduxisse, 480.

Πέντε δ' ἄρ' αὐτῷ ἴσαν σακεὸς πτυχῆς. . . .

Quinque autem erant ipsius Clypei orbes. . . .

quos minutatim explicuit Iliad. 5. ubi Aeneae, & Achillis proelium describit

αἱ δ' ἄρ' εἰσι τρεῖς

Ἦσαν ἐπὶ πέντε πτύχες ἦλασε κυλλοποδίων
 Τὰς δύο χαλκείας, δύο δ' ἔνδοδι κασσιτεροῖο
 Τῷ δ' ἓ μίαν χρυσὴν σφρασσετο χαλκεὸν ἔγχος

Haec autem adhuc tres

Erant quoniam quinque orbes superinduxerat Vulcanus
 Duas aereas, duasque intus stanni:
 Unam vero auream: qua detenta est aerea hasta.

Hi autem quinque orbes sunt quinque mundi zonae, idque palam fiet si color metallorum, & zonarum conditio examinentur; itaut χρασσιτεροῖο i. e. plumbi albi zo-

nam dixerit septentrionalem, & australem, ut scilicet frigidas & cana nive oppletas; aereas autem, quae resplendent, habent temperaturam candoris & rutili coloris dixerit aestivalem, & hiemalem: aureum autem sine dubio igneum: hinc Maro: *ferit aurea sidera clamor*: & Pindarus *ὁ δὲ χρυσεὺς ἀθροσμενὸν πῦρ*, & Vulcanus, ut ignis Deus, virium suarum beneficium in illa zona debuit aurum clypeo superponere. Postmodum, ut γενικοσταιως ait Homerus vers. 483. Vulcanus in Scuto effinxit

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ' ἐν δ' οὐρανον, ἐν δὲ θαλασσαν

Inde vero peculiariter (quod ut advertatur volo) de trium harum mundi partium dispositione, & situ locutus Homerus edicit, Vulcanum in caelo effinxisse solem, lunam, cetera sidera, Plejadas, Hyadas, Urfam, cet. In terra autem urbes, homines linguis, moribus, & colore varios, campos, flumina, valles, animalia, cet. Denique dicendum ei erat de mari, & de situ, quem in scuto occupabat, adeoque maris in scuto situm laconice licet descripturus inquit vers. 606.

Ἐν δ' ἐτίδει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανόιο

Ἄντυγα πᾶρ πυμάτωι σάκεσσι πύκα ποιησίοι.

Posuit autem fluvii magnam robur Oceani

Orbem praeter extremum scuti abbreviasti.

Ubinam ergo Homerus ab Oceano distinxit θαλασσαν? Postremo cum Vulcanus primo in scuto θαλασσαν posuit, vel per θαλασσαν univēsa maria intelliguntur, vel non: posterius dicere horret Martorellius: ergo primum: verumtamen ecurr univēso mari aliud adjunxit Homerus h. e. Oceanum, cum ratio postulet, ut toti omnes partes habenti nihil addatur? Igitur, ut omnia belle procedant, dicamus oportet, Homerum primo γενικοσταιως loqui de mari, at tandem de peculiari ejus in scuto situatione.

Ad V. jam responderat Vossius in *Pelagus*, ubi ex hebraeo *pelagi* etymo evicit antiquitus commune fuisse nomen fluvii, & mari. Verum si haec nil satisfaciunt, Mazzochium, nostri aevi Oedipum, audiamus *spicileg.* tom. 1. pag. 24. *hinc vero etiam intelligimus jam tunc a nomenclatore Deo id manasse (quod passim postea hebraeis, aliis-*

aliisque orientalibus peculiare mansit) ut quaelibet aquarum collectiones maria nuncupantur, ut mare Galileae, mare mortuum, quae merae paludes erant, ut e contrario λίμνας veteres etiam de mari usurpabant. Et in subiecta adnot. sicut Hebraei quoscumque lacus maria appellant: Sic vicissim Homerus Iliad. 24. 79. Pontum Euxinum λίμνην vocavit.... Et λίμνην Μαιώτιν latini quoque paludem moeotidem nuncuparunt: Sed & idem Homerus passim Oceanum ποταμὸν vocat. Hisce autem quomodo responderit Martorellius pag. 383. videamus. Et in primis Homerum inibi non pontum Euxinum, sed Aegeum mare innuisse dicit, & pag. 402. n. 444. contendit Homerum nusquam de Euxino locutum esse: Homerus enim, prosequitur Martorellius, nigrum colorem cunctis maribus, ipsis undis, imo & litoribus apponit. Verum haec libere transeant (quamvis reponere possumus Homerum Euxinum innuisse, sed non sub nomine nigri maris) ad quaestionem enim nil attinent, imo Mazzochii assertum magnopere confirmant agentis etiam grandia maria, ut (si non Euxinum) vastissimum Aegeum λίμνης nomine dicta esse. Interea hunc in modum ratiocinatur Martorellius pag. 383. *Si potea però pensare più vantaggiosamente di quest' espressione dell' immortal Poeta, ed osservare attento, se λίμνη nell' Iliade, ed Odissea, oltre la nozione di palus n' avesse altra più generale, e più degna: essa voce non una volta vale il cupo fondo del mare, così nell' Od. 7. Vers. 1.*

Ἡελίος δ' ἀνερσε λιπῶν περικαλλέα λίμνην

cioè il sole si spinse al cielo sorgendo dal limpido fondo del mare, non come si traduce comunemente a pulcro lacu: nè mai si rimarrà pago, che una palude possa essere περικαλλής, in cui ci abbia il suo riposo, il più bell' astro. In oltre nell' Od. ε. v. 334. finse Omero, che la Dea Leucotea nel mezzo del mare Gionio (niuno il direbbe fogna, e pure qui si dice λίμνη v. 337.) venne in alto dal profondo dell'acque. . . E chi potea fingersi che Leucotea vivea in acque palustri? Verum elumbis haec eruditiss. Martorelii ratiocinatio nil urget in summum Mazzochium: hic enim nil aliud contendit, nisi voculam λίμνην apud Homerum praeter propriam lacus & paludis

notionem significare etiam ipsum mare: hinc nil dedecoris inest foli, Leucothaeaeque, si juxta meum Mazzochium ab pulcra λίμνη, hoc est à mari emergere dicantur. Constantem Mazzochium ex ipso Mazzochio explano. Is in *Spicileg.* tom. II. pag. 66. evincit finum Arabicum ab Aeschylo λίμνην dictum esse: *illud vero viro docto* (Casaubono) *aliud agenti imposuit, quod de vera λίμνη Aeschylum locutum putaret, nec ei succurrisset saepe Homerum* (hic adnotat: *apud Homerum non semel Βίνδεσι λίμνης, in imo maris, non vero in fundo paludis exponitur*) *saepius vero Sophoclem λίμνην pro mari usurpasset. Id quod jam Grammatici veteres notarunt. Repetit Martorellius pag. 388. Da questi luoghi d' Omero (Iliad. v. vers. 21. & 32. ubi legitur Βίνδεσι λίμνης) si raccoglie ad evidenza, che λίμνη, dinota il fondo di ciaschedun mare, nè s'ha chi possa pensare, che il gran nome Nettuno signore di tutte l'acque avesse δαίματα χρυσέα, μαρμαίροντα in una lacuna, e che in essa serbasse i suoi belli cocchi, e l'ambrosia per loro cibo, potea dunque l'eruditiss. Mazzochi non far giacere anche Tetide Dea del mare in uno stagno; giacchè il Poeta in un luogo da questo savio citato dice, che essa stava ἐν σπῆνι γλαυρῶ, non altrimenti, che Nettuno, e in immergendosi l'ivide ἐπεσονάχνης λίμνη, non bisognava tradurre palus, com'ora si vede mà il cupo fondo del mare. Idem semper autem repetenti eadem iterum atque iterum repetenda sunt. Neutiquam meus Mazzochius dicitavit Thetin, Neptunum cet. extitisse in stagnis, in paludibus, lacunis, cet. sed quod centies optime, ac nitidissime addocuit, huc redit: Scilicet voculam λίμνην quae proprie Stagnum, paludemque sonat, interdum apud Homerum nobiliorem, amplioemque notionem sonare, ipsumque mare denotare: siquidem primitivas appellationes ab Hebraeis ad ceteras gentes fuisse propagatas usuvenit: & hoc apud profanos reperitur, ut lacubus maris nomen tribuerent, & vicissim. Concludo igitur cum magno Mazzochio, qui ad Psalm. 45. 5. *Fluminis impetus lactificat civitatem Dei*: adnotavit: *Flumen sumitur hic pro mari, ut apud Homerum Oceanus est ποταμός: cujus loca vide in Vossio in Pelagus.**

Denique, ut hisce tricis nos extricemus, nonne quid aliud

aliud Martorelliane oppositioni reponere possumus? Profecto Homerus passim Oceanum ποταμον vocat, eique voces πέτρα, ῥοή, ῥοή adjungit, quae omnia refluentium amnium revolutionem proprie sonant: nonne dici potest Homerum regularem Oceani motum innuere voluisse, quo singulis diebus, leni quidem, aequabili, & uniformi, sed tamen sensibilissimo fluxu ex Oriente in Occidentem, ceu immensus ποταμος defluit, ac impellitur? Sane hic Oceani motus fluviorum cursui simillimus est, hinc vulgo dicitur *la Corrente*, neque id Euripi nomine innuebant Latini, ut vult Cl. De Turre Physic. tom. II. pag. 371. siquidem tum Graeci quam Latini Ευπίπυς interpretantur δοχὰς ὑδάτων, aquarum conceptacula, cisternas, vel quamvis aquarum conceptionem: motum autem Oceani felicius cum Homero dicimus πέτρων, ῥοήν & ῥοήν fluentum, fluxum, *la corrente*. Neque mihi obmurmures cum Corfinio Physic. tom. 3. num. 4. cap. 11. hic admirabilis Oceani motus nulli veterum, ut apparet, notus, ut observatum est, cum altero vix ab hinc saeculo Lusitanis Zonaе torridae litora navigantibus innotuerit: quippe praeterquamquod penes Homerum & Hesiodum Oceanus reciprocare dicitur passim, ac indefinenter fluere, ipsis oculis id phaenomenon videri debuit: cursus enim Oceani perennis ab Oriente in Occidentem, licet maxime in zona torrida inter tropicos, pene ubique se prodit, eumque alii motus, & venti minime impediunt, atque adeo validus est, ac sensibilis, ut caeci sint oportet, qui illum non experiuntur. Consule Varenium lib. 1. prop. 6. Addeis continuus is Oceani motus universalior est, quam fluxus ille, & refluxus, qui unico aestus nomine significari solet: siquidem in omnibus fretis, quae directe extenduntur ab Oriente in Occidentem, & quibus Oceani partes conjunguntur, ut *Maggelanicum*, *Maniliense*, *Javae*, atque alia inter Indicas Insulas, mare tantum fluit ab ortu in occasum, neutiquam vero refluit. Et quamvis veteres hunc Oceani motum regularem esse minime agnovisse concedamus, saltem eis evidens esse debuit Oceanum indefinenter vel ab Polis ad Aequatorem, vel ab occasu ad ortum, vel ab hoc ad occasum, vel ab Aequatore ad Polos moveri: sed hujusmodi Oceani motiones

nes per omnia annium fluxui simillimae sunt : merito igitur Oceanus apud Pœtas , ne dicam apud Philosophos, ceu magnus ποταμος indefinenter fluere dicitur.

Neque dicas Homeri aetate Oceanum minime notum fuisse quoad eam partem in qua hujusmodi fluvialis motus aperte conspicitur, ut in zona torrida: nam, ut monet D. Goguet *Dell' Origine delle Leggi* ec. tom. III. pag. 92. *Potrebbeſi inoltre ſoſpettare, che queſto Poeta a- veſſe avute alcune idee, e confuſe notizie intorno alla qua- lità de' climi ſituati ſotto l' Equatore. La deſcrizione ch' eſſo fa degli alberi fruttiferi de' giardini d' Alcinoo, mi dà luogo di proporre queſta congettura. Dice Omero, che coteſti alberi non ſono mai ſenza frutto, e che nel tempo, che i primi arrivano alla maturità, ſe ne formano altri nuovi. La pera vicina ad eſſer colta, ne fa vedere un' altra appena sbocciata. La mela granata, e l' arancio di già maturi ne fanno vedere degli altri vicini ancor eſſi a divenirlo. I grappi dell' uva ſono da altri grappi ſpinti; ed il fico vicino a cadere dà luogo ad un' altro, che lo ſegue. Odyſſ. l. 7. v. 117. ec. Queſta deſcrizione conviene perfettamente alla maniera, con cui gli alberi ſotto l' E- quatore producono i frutti. Ex his, aliisque (obiter no- to) Alcinoi magnificis divitiis concludit ipſemet Goguet part. 11. pag. 62. Phaeacum inſulam ab Corcyra, Corſù, diverſiſſimam fuiſſe. Haec autem ſi quid ponderis habent, Martorellium maxime urgent, qui no- ſtram Campaniam, vicinaſque inſulas non amoenis con- ſitas hortulis, ſed ignibus omnia vaſtantibus obnoxias fuiſſe, ſeu Pygmaeorum, Harpyiarum, corruptiſſimo- rum fluminum, ſtagnorum, lacuum infectiſſimas aquas ſpirantium receptaculum fuiſſe calumniatur. Verum il- lo redeo.*

Prima del ſecolo, in cui Omero (proſequitur Goguet) compoſe l' Odiſſea potevanſi avere alcune idee della qua- lità de' climi ſotto l' Equatore . . . ſi è detto, che i Fe- nicj avevano formati degli ſtabilimenti ſopra la coſta oc- cidentale dell' Affrica poco tempo dopo la guerra di Tro- ja. Codeſti popoli erano al maggior ſegno arditi e intra- prendenti; onde ſi può facilmente credere, che alcuno de' loro naviganti poteſſe eſſer paſſato fin ſotto la Linea. In queſta maniera prima del ſecolo di Omero ſarebbeſi potuta
aver

aver notizia de' climi situati sotto l' Equatore . E' peró facile indicarne ancora un' altra sorgente . La Scrittura parla de' frequenti viaggi , che le flotte di Salomone facevano nella terra di Ophir e di Tarsis sotto la condotta de' Fenicj 3. Reg. cap. 9. 26. cap. 10. 11. 12. Sono al presente divisi i sentimenti circa la situazione del Paese additato sotto questo nome dagli antichi , nè è possibile , a dir vero , l' assicurarsene con certezza . Quello che sappiamo di certo si è , che codeste contrade dovevano esser rimote molto da Elath , ed Asiongaber , porti del mar rosso , donde partivano le flotte di Salomone . Impiegavano queste tre anni a fare il loro viaggio . Sappiamo inoltre , che ritornavano cariche d' oro , d' argento , di gomme , di resine , di legni odorosi , di pietre preziose , di denti d' Elefanti , ed anche di scimie , e di pavoni . Reg. cap. 10. 11. 12. Tutte queste circostanze mi persuadono , che Ophir , e Tarsis debbansi cercare nell' Affrica ; ed io abbracerò l' opinione di quelli , che mettono queste contrade nel regno di Sofala sulla costa orientale dell' Etiopia , ove trovansi tutte le produzioni , di cui abbiamo parlato . Pare in fatti , che questa navigazione dovesse esser familiare a' Fenicj anche avanti il tempo di Salomone . Reg. 3. cap. 9. 27. Noi sappiamo , che per andare dal mar rosso a Sofala bisognava passare la Linea . Per questa ragione Omero posteriore a Salomone di circa un centinajo d' anni , avrà potuto esser bene informato della qualità de' climi situati sotto l' Equatore . Hanc eandem opinionem tutatus est D. Huetius in Diff. de navigat. Salom. Miror D. Prosperum de Aquila in Dict. Bybl. hac una tantum ratiuncula Huetium refutasse , quod scilicet Sophalæ regio metallis , ebore , pavonibus , fimiis , psitticis , lignis pretiosis , & aromaticis , gemmisque ferax minime sit . Legatur ipsemet Huetius , ubi omnia , quæ de Ophir scribuntur in Sophalicae regionis tractu abundare evincit . Non sum nescius Calmetum regionem Ophir ad illam , quam Ophir filius Jectan coluit , transtulisse , atque hanc ipsissimam esse Estii sententiam duco , & nescio cur id siluerit Calmetus : ait enim in hunc locum : *Habemus Gen. c. X. & I. Paralippom. 1. Ophir filius fuit Jectan , a quo nomen accepit Ophir regio , Judæis ad Orientem sita (ut quidam volunt ad fl. Gangen) quæ*

eadem, ut refert Joseph. lib. VIII. Antiquit. cap. VII. etiam aurea terra nuncupata est ob auri illic provenientis abundantiam. Hinc dictum aurum obrizum. Job cap. XXVIII. & Isaiæ cap. XIII. quasi Ophirizum. Est enim iis in locis hebraice Ophir. Vide etiam locum Jeremiae cap. X. & Daniel. X. ubi aurum Opbez idem esse quod Ophir. Haec profert Estius, qui tamen Adversariorum sententiam minime rejicit. Huic Calmeti ac Estii opinationi plurima objectari possunt. Adifis Malvendam in suo Antichristo lib. 4. a cap. XXIX. usque ad XXXVII. & Pinedam de rebus Salomon. lib. IV. cap. III. usque ad 17.

Sunt & qui Ophir esse regnum Perù in India Occidentali defensant, quorum sententiam, licet quinque rationibus refutet Cornelius a Lapide (quae an solidae sint tutemet videas) tandem ait: *Si quis tamen omnino velit Ophir esse Perù, dicas partem hujus classis navigasse in Perù, aliam in Sumatram, & Indiam Orientalem, sic, ut nunc ex divisione Pontificis Alexandri VI. Lusitani navigent in Indiam Orientalem, Hispani eis vicini in Occidentalem.* Haec autem opinio etiam, quod ad me attinet, confirmat antiquos vastissimum Oceanum peragrassè, ac praeter Aequatorem ivisse. Praeterea alia fuit classis Salomonis navigans in *Tharsis* Reg. III. c. X. 22. quam eandem cum classe in Ophir esse dicere nefas est. Deinde qui cum Sanctio Jesuita *Tharsis* in Scriptura non aliud esse quam *mare* putant amplius audiendi non sunt. Circa Ophiriticam navigationem quamvis ad Calmeti sententiam accedit Mazzochius Spicileg. tom. 2. pag. 160. tamen tom. 1. pag. 248. candidissime docet triplicem esse *Tharsis*, primam Ciliciae metropolim, aliam in Baetica h. e. *Tartessus*, tertiam in Carmania: *Fuit, inquit, & Tharsis alia atque per Oceanum adeunda. . . Mibi quidem, nisi vehementer fallor, non aliud Tharsis illa, quo classis Salomonica contendebat quam Tarsiana Carmania fuisse.* En juxta Mazzochium Classis Salomonica Oceanum adibat. Cornelius a Lapide adnectit Classim hanc ex Tyro, vel Joppe solventem navigasse in *Tharsis* h. e. vicinum Mediterraneum. . . *Quod si quis velit eam ex mari mediterraneo ulterius pervexisse in Oceanum, & navigasse in Brasiliam;*

filiam ; Peru & Mexico, uti modo faciunt Hispani, non repugnabo. Pineda lib. 4. de Salomone cap. 14. contendit classim hanc navigasse in *Tartessum*, itaut primo navigarit in *Oceanum* cet. Quae omnia fati ostendunt Phoenices *gnaros maris*, ut legitur Reg. III. X. 21. non solum Mediterranei sinus, sed & immensas Oceani oras peragraffe. Nil hic adjiciam de celeberrima illa Phoenicum navigatione, qui sub Nechosio Aegypti rege anno 610. ante Christum ex Erythraeo meridionalem Oceanum subeuntes circum extrema Affricae litora vela fecerunt, ac inde superato Gaditano freto in mediterraneum intrarunt, ac tertio demum anno ad Nili ostia adventarunt. Consulatur Herodotus lib. 4. n. 42.

Quod autem certissime evincit Veteres Oceanum subisse, ac proinde ejus *fluvialem* motum propriis oculis conspexisse, est in Americam incolarum inductio: ad eam namque appellare non potuerunt homines, & beftiae, nisi Oceani immensitatem tranassent. Audire praestat, ut plures fileam, Antonium Genuensem Metaph. p. 2. pag. 368. In America ignotum fuisse equorum genus ad Hispanorum usque adventum, constat inter omnes, Interea adeo sunt hodie in ea multiplicati, ut gregatim pascant, atque silvestres evaserint, uti in eo itinerario relatum est, quod ad calcem itinerarii Ansoni nuper editum est . . . sed quod spectat ad Americam non dubito navigatione praecipue excultam. Plures antiquitus Phoenices, & Cartaginienses Africae litora legentes, circumisse, atque superato capite Bonae Spei per fretum Gaditanum ad Ostia Nili appulisse, discimus ex Herodoto, & Diodoro Siculo. Ignota veteribus fuit *pix Nautica*: itaque facile fuit vento in Americam deferri, unde redire nescierint. Sed & vestigia quaedam aut vetustissimi cum Americanis commercii, aut cognitionis saltem qualiscumque ejus gentis, in Theopompi Chii fragmento, quod servavit Aelianus de var. hist. lib. 3. cap. 18. reperiuntur fabulis licet infuscata. Quem locum ubi docti penscularius legerint idem opinor judicium ferent. Vixit autem Theopompus iste temporibus Philippi Macedonis. Vide Vossium de Historicis Graecis. Confirmant haec mirifice quae de Ludoviciana & Canadensibus relata sunt ab iis, qui ejus nationis mores & traditiones diligenter perscrutati

rati sunt. Nam praterquam quod plurima populi illi memorant eodem prorsus modo, quo in historia Mosaica leguntur, mores quoque aliquos habent Judaicis simillimos. Quicquid autem sit de religione illius primae Coloniae, quae Americam advenit, Judeine fuerint, ut hic innuit Genuensis, & alii colligunt ex Esdrae 4., an Pagani vel Athei, ut tuetur Acoſta Hist. Indiar. 23. 24. 25. hic minime discutiam, quod tuetur, quod nemp̄e Oceani vastitas non ita nostro saeculo navigari coepta est, ut a nemine unquam trajecta fuerit. Vide Coquaeum, & Vives ad Augustini Civit. Dei lib. XVI. cap. IX. Quomodo autem tigres, leones, aliaque ferarum genera in Americam appulerint explicat Augustinus, nim. eadem facilitate, qua in remotissimas a terris insulas translatae sunt. Praestat hic B. Augustinum cum laudatis Adnot. audire.

AUGUSTINUS de Civit. Dei lib. XVI. cap. VII.

Sed quaestio de omni genere bestiarum est, quae sub cura hominum non sunt, nec sicuti ranae nascuntur ex terra, sed sola commissione maris & feminae propagantur, ut lupi, & huiusmodi cetera 1. quomodo post diluvium, quo ea quae in Arca non erant cuncta deleta sunt, etiam in insulis esse potuerunt, si reparata non sunt, nisi ex his, quorum genera in utroque sexu Arca servavit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed proximas. Sunt autem quaedam tam longae positae a continentibus terris, ut ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarum. 2. Quod si homines eas captas secum advexerunt, & eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt, 3. venandi studio fieri potuisse incredibile non est: quamvis iussu Dei, sive permissu etiam opere Angelorum negandum non sit potuisse transferri. Si vero e terra exortae sunt secundum originem primam, quando dixit Deus Gen. 1. 11. Producat terra animam vivam: multo clarius apparet, non tam reparandorum animalium causa, quam figurandarum variarum gentium propter Ecclesiae Sacramentum in Arca fuisse omnia genera, si insulis quo transire non possent, multa animalia terra produxit.

V I V E S.

1 **V**enandi studio cet.) in Insulis Fortunatis, & in his, quae nostrae aetate sunt inventae, multa animalium genera, quae inter nos sunt frequentissima, omnino nulla erant: itaque importata sunt: quemadmodum in stirpium generibus quotidie usuvenit, ut semen, aut sarculus aliquis ab aliis ad alias gentes transferatur.

C O Q V A E V S.

1 **Q**uomodo post diluvium cet.) quemadmodum genus humana reparatum est a tribus filiis Noë, qui servati sunt in Arca, & inde per tot regiones propagatum etiam in insula longo maris tractu deportatum, ita non mirum reparata omnia genera animalium, & propagata per orbem per earum commitionem, quae fuere in Arca Noë.

2 Quod si homines cet.) quemadmodum enim in stirpium generibus fere usuvenit, ut semen, aut sarculus aliquis ab aliis regionibus ad alias transferatur, ita & in animalium generibus contingit.

Cornelius a Lapide Gen. VIII. 17. contra B. Augustinum inquit: *hoc tertium* (scilicet quod creatione in insulis animalia producta sint) *parum credibile videtur, nam post diluvium, imo post primam rerum creationem Gen. I. factam, nihil de novo creavit Deus, ideo enim ex singulis animantibus masculum & feminam induxit in Arcam, ut salvaretur genus eorum super terram.* Sed haec omnia nil Augustini sententiam imminuunt: quippe constat inter omnes, Deum, praeter rerum gubernationem & conservationem, aliquid jam creasse, creare, & creaturum. Neque alia est animarum rationalium origo, quam nova creatio. Et certum potissimum est, Christi Animam tunc solum fuisse a Deo creatam, cum Divini Verbi perfecta fuit Incarnatio. Si autem Gen. II. 2. Deum *die septimo ab omni opere, quod patrarat, quievissse* dicitur, id ita intelligendum est, ut sensus sit, Deum cessasse a novis creandis speciebus creaturarum, non autem ab iis condendis substantiis, quibus necessario est opus, ut alicujus, jam olim ab eo conditae, speciei, propagatio multiplicetur. Hinc ipsemet Augustinus lib. VI. *super Gen. Deum requievissse*, inquit, *a condendis generibus creaturae; quia ultra id non condidit alia genera nova.* Eadem profert Auctor libri *de spiritu & Anima.* cap. 41. Consule tot Metaphysicos, qui Leibnitii, & Volfii fabulosam Animarum praexi-

sententiam refutarunt, & clariores S. Scripturae interpretes. Augustini igitur sententia, si cui non arridet, non ob Cornelii rationem rejicienda est, sed quia ad divinam potentiam, veluti ad aram confugere ab optimo philosophandi genere remotissimum videtur.

Haec cum ita sint, falsi quoque sunt, qui ut Antiquorum in Oceanum navigationem negent, Americam Europae nostrae olim finitimam, proximam, ac fere conjunctam fuisse contendunt, moti ex celeberrimae illius Athlantidis insulae historia, quae apud Platonem in *Critia*, sive *Atlantico*, atque *Timaeo*, atque ab Diodoro lib. V. & ab Aristotele, seu Auctore libelli de *Admirabilibus* memoratur. Atqui miror Strabonem, Tertullianum, Plinium, Pamelium, Vossium, Mercatorem, Bekmanum, Turnebum, Corsinium cet. hanc Platonis veluti plenam veritatis historiam credere potuisse. Notissima sunt argumenta, ac decretoria, quas Joseph Acosta Proclum, Porphyrium, Origenem, ceterosque Platonis interpretes secutus, hanc esse fabulam, aut allegoriam evicit, quaeque isthuc transcribere caedet jam pigerque. Ipsum revisas in toto Cap. XX. Hinc ulteriori probatione indigent, quae P. D. Joannes M. de Turre, Congregationis Somaescae gloria & decus, illevis Physic. Tract. 11. sect. unic. §. 176. *Ex hac autem proprietate* (nim. strata terrae, arenae, & lapidea eandem habent altitudinem in tota sua extensione) *hauritur methodus conjectandi, an duae terrae primis temporibus contiguas fuerint. Ita cum observetur in freto Caleti inter Galliam & Angliam eadem utrobique in litoribus oppositis esse strata terrae, probabiliter conjectari possumus Angliae insulam prius Galliae unitam fuisse; & ab aliquo terremoto, vel irruptione aquarum maris, aut ruina terrae fuisse divisas. Idem observatur in freto Gaditano inter Hispaniam & Affricam; idem in freto Messano inter Siciliam & Italiam. Forsitan itaque primis temporibus Hispania Affricae conjuncta erat, & non aderat mare mediterraneum inter Europam, Asiam, & Affricam, & Sicilia non erat Insula, sed Peninsula Italiae. Et sane fretum Gaditanum seu Herculeum in minima sua latitudine est passuum plusquam 5000.; totus hic tractus maris Mediterranei forsan ante Platonis tempus non communicabat*
cum

in Oceano, & ante factum Herculeum erat ea magna insula major Europa, & Asia, quam Plato memorat in Timaeo, eamque vocat Atlantidem, quae unius diei ac noctis tempore immani terraemotu, & ingenti Oceani alluvione submersa est, ut sexcentis ante Christum annis retulerunt Soloni Atheniensi nonnulli Sacerdotes Aegyptii Fretum autem Herculeum perfossum esse ab Hercule retulerunt veteres, & Diodorus Siculus refert Pontum Euxinum, seu mare nigrum antiquitus cum mari graeciae non communicasse, sed ingentem hunc vetustis temporibus lacum ob abundantem copiam aquarum, quae ex fluminibus Europae, & Asiae, in ipsum exonerantibus ita excrevisse, ut primo sibi viam aperuerit mare per insulas Cyaneas, inde per Hellespontum. Et quae jam praedixerat Bernardus Fontanelle (Pluritie diu Monde Nouff. 6.) Le favole dicono, ch' Ercole separò con le sue mani due montagne, chiamate Abila e Calpe, ch' erano di mezzo, tra l' Affrica, e Spagna, e facevano argine all' Oceano. Subito adunque entrò il mare con violenza sopra vaste Provincie, e fece quel gran Golfo, che chiamasi il mediterraneo . . . Che Ercole abbia separate con le sue mani due montagne, non è molto credibile; ma che al tempo di qualche Ercole (giacchè se ne contano cinquanta) e l' Oceano abbia sforzate due montagne più deboli dell' altre, con l' ajuto forse di qualche terremoto, e siesi gettato tra l' Europa, e l' Affrica io lo credo senza difficoltà.

Eadem redixit Cl. A. Genuensis (Meditaz. Filosofic. pag. 263.) Ne men grandi, o meno nuovi sono i cambiamenti, che l' Oceano ha in terra fatti. E' certo, ch' e' non è, ab eterno da che l' Inghilterra è stata dalla Francia, a cui attenevasi, secondochè la materia, e la figura de' due lati è assai palesemente cer.

Haec ut jam dixi gratis asseruntur, ac ulteriori probatione indigent. Primo hujusmodi observationes circa strata quae in dictis locis in tota sua longitudine, & latitudine, eandem altitudinem servare dicuntur, non satis constant, neque accurate fieri possunt, si dictae terrae ingenti praefertim concussione sejunctae sunt: nam in grandibus id genus ruinis terrarum strata mutantur, abrumpuntur, confunduntur, antiquumque ordi-

nem minime fervant. Deinde in pluribus, & a se dif-
finitis terris eadem strata vel terrae, arenae, vel lapidea
occurrunt, quae tamen nunquam fuerunt conjunctae.
Denique demus Affricam, Hispaniae olim conjunctam
fuisse, ex hoc autem deduci nequit Americam Europae
etiam conjunctam fuisse. Tandem ex eorum sententia,
qui Mediterraneum olim extitisse negant, meum asser-
tum mirabiliter confirmatur: etenim si Mediterraneum
non extabat antiquissimis illis temporibus, sequitur ve-
tustissimas gentes, aut minime navigasse, aut per O-
ceanum.

Ex his colligere licet ab antiquis Oceanum fuisse co-
gnitum. Hinc magnum contra Martorellianum Ocea-
num confurgit argumentum: si Homeri Oceanus ob flu-
xum rapidissimum *ποταμων* refert, si immensus est, si
spumat, murmurat, cet. ut habetur Iliad. 6. v. 795.

Περὶ δὲ τοῦ Ὀκεανοῦ
Ἀφρῶ μωμύρω πέν ἀσπετος

E intorno d'Oceano la corrente

Correa di spuma mormorando, immensa.

Si Βαθύρροσ, seu βαθυρρεῖτης, *profunde fluens*, est, ut
ab Homero, & Hesiodo non semel dicitur, si ὕπνσ apud
Homerum Iliad. ζ 244. ut suam manifestaret potentiam
Oceani quoque fluente se sopire posse gloriatur, si tan-
dem Homeri Oceanus Ἀΐδρροσ est, h. e. *retrograda fluen-
ta habens*, vel *cujus cita sunt fluentia*, ut exponit Eu-
stathius: certe Oceanus esse nequit Puteolanae regionis
mare: siquidem in toto mediterraneo, quod cum Ocea-
no non communicet, nisi per fretum Gaditanum, hu-
jusmodi motus minime sentiuntur, neque ad Europae
littora *aestuatur*, vel saltem non ita, ut affluxus & refu-
xus sit visibilis, hinc vix ad trium pollicum altitudi-
nem attolli videtur. Neque dicas Hadriaticum Medi-
terranei sinum quammaxime *aestuare*: id enim evenit
ob loci angustiam, & ob Africae litora, Archipelagi-
que insulas, quae aquas in eum directe urgent. E con-
trario mare Bajanum ob ejus orbicularem formam mi-
nime aestuat, vix ad *medium pedem* quandoque attolli-
tur, placidissima semper in pace quiescit, Nereidum sta-
tio, Pöetarum delictum, cet. Quomodo ergo
pa-

patris Oceani motus ad tranquilla finus hujus aequora transferri possunt? Verum tandem ad alia transiliamus.

Ad V. respondent, Hesiodum Oceanum ab ponto minime distinxisse. Verum Martorellio respondeat ipsemet Martorellius pag. 386. n. 428. *Rimane ora palesare... che non è importuno usar due voci dello stesso valore per ispiegare una medesima cosa; nè si dee chiamare tal' espressione vizio, o tautologia: all' opposto queste guise di parlarsi son comuni e leggiadre, e si danno tra loro scambievolmente lume, e per dir breve, perchè gli esempi potrebbero esser molti, non sarà chi non rimanga pago, che mi valga d' uno assai opportuno eziandio preso da vocaboli appartenenti al mare, e sono ἄλς, e πειλαγὸς, che tutti e due significano il gran mare, non pertanto Omero usa Odyss. e. vers. 335. ἄλὸς πειλαγεσσι, come altresì si legge nell' Inno di Apollo vers. 73. che a lui si attribuisce. Hinc alia subdit exempla, quae omnia visuntur in Sanctii Minerva, atque in subjectis Jac. Perizzonii adnotat. lib. 4. cap. 3. 5. pag. 539. edit. Amstelæd. Quod autem ex Hesiodi versibus 763. addit de styge nil urget: etenim Styx ubi fuerit, unde dicta, quicquid fit, quaestiones sunt, quas tanta facilitate dirimere, nescio quid temeritatis redoleat. Verum demus Stygem fuisse non procul a Lucrino, Avernoque lacu in sinu Bajano, quamvis contrarius videatur ipsemet Homerus Iliad. B. ajens Titaresium, qui in Peneum influit, ramulum esse Stygis, tamen hinc nostrum Cratera Oceanum esse minime sequitur. Revisas resp. ad III.*

Ad VII. denique, quid ego respondeam fat scio, nimirum ferendum esse Martorellium: quippe ad recentissimam de Oceano thesin firmandam, haec omnia confectaria erant, ac perquam necessaria. Quid vero alii responderint, ignoro. Non me autem latet, cum multus ubique de Martorellio in civitate sermo ejus libertatem, confidentiam nimiam, innovandi spiritum, cet. depraedicantium, tum ille in ore omnium, scilicet ei submurmurantium: *tu ne solus sapias? Omnes fungine sunt & stipites?* Qua in re quid ego sentiam explanare non ausim. Non sum nescius, quid postulet caritatis lex & conjunctio. Verum ne amare loquar, & aliena respondere videar, ajo univas, quas supra fabulas

innuimus, ad Puteolanam regionem, ejusque finulorum trahere idem est, ac Mythologorum omnium, gravissimorumque hominum scripta pessundare, ac sempiterna infamia deturpare, & Homeri praefertim, ac Hesiodi poemata novis quidem, sed crudelissimis intorquere interpretamentis. Possent hic ad peculiariora quaeque descendere: sed omnia vel solum indigitare quid foret, nisi ipsius Oceani aquas brevem congregare in scrobem. Aut omnia etsi in epilogum redacta, hic notare, quid esset, nisi improbum subire laborem, & in immensum progredi? Vela potius contrahamus, cum meliora tractanda supersint. Haecenus dicta confirmat Antonius Gruentius lib. IV. Art. Rat. pag. 161. *Niuno degli Scrittori antichi profani è stato soggetto a più sofistiche interpretazioni, quanto Omero, e questo (diceva il nostro Vico) per quella boria degli antiquarj di far dire a' vecchi tutto quel che non pensano, che i Giovani, affini di laurearse ne. Scegliamo un luogo grande. Omero perpetuamente scrive, che l'aurore, e il sole nascono dall'Oceano le mattine e nell'Oceano tuffansi le sere: che tutte le stelle fuorchè l'Orsa, vadano le sere a bagnarsi nell'Oceano. Qual senso dare a questi luoghi? Il senso comune de' popoli della Grecia è dell'Asia de' suoi tempi. I Fenicj conoscevano l'Oceano Indico, Oriente della Fenicia, dell'Asia minore, e della Grecia: e l'Oceano Atlantico, Occidentale. Poteva esser altra l'opinione comune, che la letterale di quei luoghi? Il sole sembrava nascere nell'Oceano indico, e tramontar nell'Atlantico. Ed essendo per gli Greci, e quei dell'Asia minore (dove è chiaro per un luogo dell'Iliade essere stato Omero) il Polo Artico alquanto rilevato, le stelle polari veggonsi girar sempre senza mai tramontare. Tutta l'antica Grecia non aveva interpretato questi luoghi del gran Poeta, che con quel senso comune. Ma è piaciuto ad un troppo sottil critico, che Omero non parli d'altro Oceano, nè n'abbia altro conosciuto, fuorchè il mare mediterraneo, e nè anche tutto. Gli ha dato le più crudeli torture del mondo per farlo pensare a suo modo. Quod hic tantum advertatur volo est, nempe quae Martorellius objectavit, resolvimus jam, quae vero vicissim ei objectanda sunt penitus sileo. Unum praeterire non potui, & iratissimis musis viverem, si indigno silentio pra-*

praeterirem. Homerus Iliad. Φ. Achillem super mortuum
Asteropeum Xanti filium sic alloquentem inducit

Κείσ' ἔπω· καλεπὸν τοι ἔρισθενε^σ κρονίων^σ
Παῖσιν ἐρίζεμεναι, ποταμοῖό περ ἐκγεγαῶπ.
Φῆσθα σὺ μὲν ποταμοῦ γεν^σ ἔμμεναι εὐρὸν ῥέοντα
Αὐτὰρ ἐγὼ γενεῶν μεγαλὴ διὸς εὐχομαι εἶνε.
Τίκτης μὲν ἀνὴρ πολλοῖσιν ἀνάσσων μυρμιδόνεσσι,
Πηλεὺς αἰακίδης ὃ δ' ἄρ' αἰακὸς ἐκ διὸς ἦεν.
Τῷ κρείσσω μὲν Ζεὺς ποταμῶν ἀλιμυρήντων
Κρείσσω δ' αὐτὲ διὸς γενεῆ, ποταμοῖό τέτυκται.
Καὶ γάρ σοι ποταμὸς γε παρὰ μέγας, εἰ δωιάταιτε
Κραυσιμῆν ἄλλα ἦέσι δ' ἰ κρονίωνι μάχεσθαι

Τῷ, ὅτε κρείων ἀχελώϊ^σ ἰσοφαρίζει
Οὐδ' ἐ Βαδύρρηταιο μέγα σθεν^σ Ὀκεανοῖο,
Ἐξ ἔ περ πάντες ποταμοί, καὶ πᾶσα θάλασσα
Καὶ πᾶσαι κελύβαι, καὶ φρέατα κακρὰ νόοισιν.
Ἀλλὰ καὶ ὅς δ' εἶδοικε διὸς μεγάλιο κεραυνὸν
Δεινῶ τε βροντῶν ὅτ' ἀπ' ἑρανόθεν συμπραγῆσιν.
*Jaceas sic. Difficile tibi praepotentis Saturnii
Cum filii contendere, e fluvio licet natus sis,
Dicebas tu quidem fluvii te genus late fluentis
At ego genus magni Jovis gloriior esse.*

*Genuit me vir multis imperans Myrmidonibus
Peleus Aeacides: Aeacus vero ex Jove erat:
Quare praestantior quidem Juppiter fluviiis in mare
cum strepitu irrumpentibus*

*Praestantius etiam Jovis genus, quam fluvii est.
Etenim tibi fluvius adest magnus, si potest quid
Prodesse: sed non licet cum Jove Saturnio pugnare.
Quapropter neque rex Acheloeus comparat se Jovi
Neque profundi magna potentia Oceani,
Ex quo OMNES FLUVII, & TOTUM MARE,
ET OMNES FONTES, & PUTEI ALTI oriuntur:
Sed & is timet Jovis magni fulmen,*

Horrendumque tonitru, quando e coelo fragorem ediderit.
Ex hoc longo Homeri κείμενον elucet Bajanum sinulum
non esse Ὀκεανόν, adeoque dicendum est Vulcanum in
nostra Campania minime viciitasse, per novennium vero,
non in Bajarum sinu, verum in immensi maris fundo
apud Thetin latitasse, uti legitur in Hymn. ad Apol.

Παῖς ἑμὸς ἤφαιτος, ῥίγκος πόδας, ὃν τέκεν ἀντή

Πίλ ἀνάχερσιν ἐλθσα, καὶ ἔμβαλον ἐυρέϊ πόντῳ.
Filius meus Vulcanus, mutilis pedibus quem peperit ipsa.
Ejeci super manibus arreptum, & ejeci in LATUM MARE.

tandem fuisse translatum ad Olympum, in quo Home-
 rus ferrariam Vulcani officinam locat, & ubi ahenea
 raetia Marti, Venerique praeparavit Odyss. Θ, craterem
 argenteum Regis (hunc Hiram, seu verius Hirom, de
 quo Sam. 11., fuisse putavit Mazzochius spicileg. tom.
 II. pag. 151.) Sidoniorum confecit Odyss. ο: Dyonisii
 auream amphoram odyss. Ω: sceptrum Agamemnonis,
 quod primum tenuit Juppiter ipse. Iliad. B. Achilles ar-
 ma Iliad. Σ: Diomedis thoracem Iliad. Θ: Junonis Ca-
 meram Iliad. Ξ: Jovis Aegidam Iliad. ο: cet. Neque
 in Lemno, maris Aegei insula, ullam artem, quae per
 ignem conficitur, exercnisse tradidit Homerus. Neque
 Cabiri, qui Vulcani filii dicuntur, igneam artem exer-
 cuerunt: hinc Antiquitatum Herculensium auctor;
 tom. IV. *Vogliono gli Antiquarj, che il proprio distinti-
 vo de' Cabiri sia il martello, vedendosi in alcune meda-
 glie così espressamente rappresentati. Si veda il Willide,
 il Vaillant, il Leguino, il Begero, ed altri, i quali con-
 fermano da ciò l'opinione di Ferecide presso Strab. lib. I. e
 di Nonno Dionisio XIX. 19. che i Cabari erano i figli di
 Vulcano, e della Ninfa Cabira, e che il loro proprio me-
 stiere fosse l'opera di ferro, e di rame e simili. Ad ogni
 modo l'Astori l. c. §. 4. impugna questa opinione, e nel §.
 14. fa vedere, che il martello può ridursi ad una specie di
 scettro. Comunque sia è certo, che Nonno dà à Cabiri
 l'asta, cet. Ex haecenus dictis eruitur Homeri temporibus
 igneos montes minime fremuisse, aliter apud Homerum
 passim cerneret Vulcanum in igneorum montium la-
 tibulis, ac aerariam artem exercentem.*

XI. In exufflandis Martorellii conjecturis feliciori
 vento adnavimus: at nunc dubiae syrtis occurrunt,
 & periculosiores scopuli praetervehendi sunt: nim. con-
 tra nos se objicit Mazzochii auctoritas. Is Kal. tom.
 1. pag. 393. ait: *ejus (Vesuvii) nominis verissimum ety-
 mon a primigenia lingua alicubi exposui simul cum aliis
 pluribus Vulcaniarum insularum, aliorumque hujusmodi
 locorum etymologiis, ex quibus perspicue elicitur ea orien-
 talia*

talia fuisse nomina, quibus igneae vomitiones significantur. Promissum solvit jam Mazzochius in Spicileg. tom. II. pag. 65. adnotat. I. *Inscriptio Neapoli in colle Paufilypo ante hos 30. annos erat in suburbano Mazzarum praedio JOVI FIAZZO sacra Hebraice phi-az est os praevalidum; cujusmodi Jovi Tonanti fuisse dicitur, ut qui ore suo tonitrua orbem territania exprimeret, maxime Neapoli, ubi ex proximo monte Vesuvio, non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longinqua vastantium, saepissime intonat. Hinc apud Oscos Vesuvii accolae sermone etrusco montem quidem Vesuvium ab es (ignis) vocarunt, eum vero JOVI FIAZZO h. e. tonanti fecere sacrum. Quo igitur me convertam? Universa, quae Cl. Mazzochius in ea Dissert. inedita, cui FIAZZO nomen fecit, omnia quae in Spicileg. tom. I. pag. 18. tom. II. pag. 17. & 65. ad explicandam divinae vocis *εσπερεια* trahit ex Ethnicis, qui non alia de causa *Jovi Fiazzo* cultum exhibuerunt, verissima sunt, nova, atque erudita: quae autem his adjecit de Vesuvio, & aliena sunt, & quae ab omni veri specie abhorrent. Quippe neutiquam probavit Mazzochius Oscos, Vesuvium *Jovi Fiazzo* h. e. *Tonanti* fecisse sacrum, verum id gratis, ut ajunt, asseruit. Eodem modo credidit Vesuvium Oseorum aevitate non sine torrentibus ignearum vomitionum proxima & longinqua vastantium saepissime intonuisse. Haec duo primum probet Mazzochius, & dabo manus libentissime. Memetipsum rursus explano. Concedam Vesuvium ante Titum aliquid ignis in sinu suo aluisse, quod quidem ex fumigatis lapidibus in ejus vertice extantibus, ut ait Strabo, colligitur: verum illum ore suo, aut tonitrua orbem territania exprimuisse, aut vicinas urbes combussisse, strenue nego.*

XII. Agedum cetera, quae objectari solent, resolva-
mus. Acutissimus Philosoph. P. De Ture pag. 30. & seq.
(*Storia del Vesuvio*) Diodori Siciliani, & Polybii aucto-
ritate citus contendit Campum Campanum *Pblegraeum*
dictum esse ab *φλέγω*, *uro*, a colle Vesuvio nim. qui
Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat.
Si ita esset, sane Tyrrenorum aevitate Vesuvius ci-
neres, ignesque vomisset. Verum haec, quia sano e-
gent criterio, ad historicam cognitionem, ac veritatis

notitiam eadem librare oportet. Et quod ad Polybium attinet. Is in Hist. lib. 2. n. 17. asserit quidem Campos circa Nolam, & Capuam *Pblegraeos* esse dictos: sed an ob ignium calamitatem *Pblegraei* dicti sint, an ob quid aliud, neutiquam memoravit, quin contrarium profusum innuere videtur ajens lib. 3. n. 91. de his campis potissimum Deos certasse propter eorum amoenitatem, & praestantiam. Si igitur adeo amoeni & praestantes fuerint nostrae Campaniae novales, ut pro iis Dii pugnasse fingantur, sane dici nequit, Vesuvium tunc temporis aut immuguisse, aut cinerum igniumque globos in tam laeta camporum aequora superfudisse. Diodori autem Sicil. locus suspectissimus est, ut non uni emunctae naris critici subodorati sunt, en ejus verba: *Pblegraeus quoque campus is locus appellatur a colle nim. qui Aetnae instar Siculae magnam vim ignis eructabat: nunc Vesuvius nominatur multa inflammationis pristinae vestigia reservans*; haec enim & importuna sunt, quia Diodorus inibi loquitur de Cumaea planicie: campi autem *Pblegraei* proprie dicti sunt, qui ab Capua ad Nolam usque extenduntur: & constata videntur ex illis Flori verbis lib. 1. cap. 16. *hic amicti vitibus colles, Gaurus, Falernus, Messicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Aetnaei ignis imitator*; vel ex illis Procopii *De Bell. Gothic.* cap. 35. pag. 662. *porro ut Aetna in Sicilia cet. & inferius, quae omnia in Aetna quoque fieri solent*, cet. Strabo quoque dicit Diodori etymon complures probasse, verum ipse contrarium tutatur, ut advertit Martorellius (*Nap. abitat.* ec. pag. 13. num. 18.) ubi pluribus rationibus evincit vocem *Pblegraeus* graecam non esse, sed vetustiore praeferre originem, & ab Tyrrhenicis repetendam. Hinc nostrae Campaniae campi *Leborini* dicti fuerunt, eo quod optimi & pingues erant, ut eruitur ex Plin. lib. 18. cap. XI. *Quantum autem universas terras campus Campanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, quae Laboria vocatur: cum igitur tam nobiles fuerint antiquitus campi, qui circum Vesuvii radices virescunt, dicendum sane est Vesuvii ignibus, & cineribus ante Titum minime abnoxios fuisse. Haecenus dicta confirmat Felicis cognomen Campanorum coloniae appositum, quod quamvis a Sylla provenisse probabile sit,*

tamen fieri potuit, ut *Felix* in his idem sit, quod *frugifera*, ut apud Gruterum pag. 362. num. 2. COLONIA CONCORDIA. VLP. TRAIANA. AVG. FRUGIFERA. HADRV. MENTINA: aut ad felicitatem suam notandam illud epitheton fuerit usurpatum.

XIII. Item probanda minime sunt, quae Cl. Antonius Genuensis in quadam adnotatiuncula ad Differt. Physico-Historic. illevis, scilicet Gigantum ruinas in vetustissimis Graeciae Pœtis ignivomorum montium eruptiones designasse: nam praeterquamquod id nulla verisimili ratione excogitatum sit, non desunt qui contrariam prorsus originem Gigantibus dederint. Legebis Mazzochium Spicileg. tom. II. ubi de *Typhone*. Hinc Bassus Bassi Mytholog. tom. 2. pag. 399. inquit: *Pur colle mostruose figure d' uomini smisurati vollero i primi Egizj indicare i diversi incomodi, e disolamenti cagionati dal diluvio sopra la terra. Il significato del nome di alcuni d' essi ne convince. Briareo volea dire: serenità perduta: dall' ebreo Beri, serenità, harous, perduta, abbattuta: Otho indicava diversità delle stagioni dal Fenicio Othus, alteratione de' tempi: Esialto grande ammassamento di nubi (forse prima ignote) dal Fenicio Ephî, nuvola, ed Alteh, caligine, nube caliginosa e nera: Encelado le stragi per l' inundazione, dall' ebreo En-celad, fiume temporaneo, torrente. Porfirione terremoti, o crepatura della terra, dal Fenicio Phourphur, crollare, o sritolare: o Mimas le piogge dirotte, dall' ebreo Maim-mim, piogge grandi; e Rœecho il vento, dal Fenicio Rocchus, o Rovach, vento, donde forse deriva il nostro Rovajo. Et Vossius in hujusmodi fabulis enucleandis ad ventorum potius, quam ad montanorum ignium strepitum recurrit.*

XIV. Ex haecenus dictis liquido eruitur Ignivomos montes antiquissimos non esse, praecipue Vesuvium. Hinc Virgilius alique Augustae aetatis scriptores plurima de Aetneis ignibus tradiderunt, nil vero de Vesuvianis. Stautus quidem Vesuvii iras describit, sed is sub Domitiano vicitavit, neque Petronius Arbitet hunc montem innuit.

Est locus excito genitus demersus hiatu

Par-

*Parthenopen inter, magnaëque Dicarchidos arva
Cocyta perfusus aqua*

apposite fatis Joh. Mabillonius in Diar. Italic. cap. 22. *Sulfataram egregie describit Arbiter, quamquam ejus bodiorni interpretes de monte Vesuvio dictum, nec satis considerate tradunt me sane fugit qua ratione id de Vesuvio monte dictum autument, cum accurate situs voraginis exprimatur: nim. Parthenopen inter id. Neapol. magnequae Dicarchidos arva, videlicet Puteolana arva: nam Puteolis Dicarchidis olim nomen fuit. Hinc basilice fallitur Franc. Orlandius, dum Orb. Sacr. & praesat. tom. 4. lib. 1. c. 4. n. 16. haec illinit: ante Augusti imperium quinquies jam exarserat, nunquam tamen vehementius, quam imperante Tito. Haec & similia apud non unos, qui de Vesuvio scriptitarunt, Historicos insulsißimos occurrunt, sed quae refutatione non indigent. Hinc optime animadvertit Franc. A. Zaccharia hist. lit. tom. XIII. pag. 117. Grande ajuto riceve la storia letteraria del P. Torre per la serie, ch'egli ci dà degli Autori, che dal Vesuvio hanno scritto. Ma forse avrebbe desiderato taluno, che aggiugneste il suo giudizio intorno a libri, de' quali ci dà il catalogo, acciocchè si possa sapere, non solo, chi ne abbia scritto: ma eziandio chi ne abbia scritto bene: hinc in eliminandis tot, quas de Vesuvio venditarunt, fabellis eruditi minime insudarent.*

XV. Itaque, ut quo progressa est oratio relabatur, sub Augusti tempestate Vesuvius montium omnium amoenissimus erat, cujuscumque generis vitibus circumvestitus, & usque ad verticem foecundissimarum plantarum seminariis confitus. Hinc Strabo laetissimum tunc temporis hujus montis situm describit pag. 378. *Ἐπερικέεται δὲ τῶν τόπων ἄσπον ὄρη πρὸ Οὐσσῆιον ἀγροῖς περιουμένον (aut περιουκλυμένον) παγκλοῖς πλὴν αἰῶς κορυφῆς: imminet his locis mons Vesuvius, qui ab optimis undique habitatur (vel cinctis agris) praeter verticem. Imo & ipsamet ejus montis culmina quasdam arbores habuisse, & vites constat ex Xiphilino in Tito: Καὶ αὐτῶ (Βεσβῆβι) αἰ μὲν ἄκρα, καὶ αἰ δένδρα, καὶ ἀμπέλους πολλὰς ἔχει. ὁ δὲ δὴ κύκλος ἀνέται τῶ πνεύ, καὶ ἀναδίδωσι αἰς δὲ κύκλῳ φλόγα, ἄγε, κ. τ. λ. culmina ejus montis multas ar-*

bores habent, vitesque; sed ambitus igni expositus est, & interdiu fumum, noctu flammam sic emittit, ut ec. Non fum nefcius Martorellium de Thec. Cal. tom. II. p.423. objectasse Xiphilinum hic aut sibi non constare, aut aliqua medela indigere: nam & ipse Xiphilinus paullo ante dixerat, ταυτή γαρ, nempe vertice, πεπυρωται μονον, flamma solummodo alitur: itaque (instat Martorellius) ad-versa sibi veluti obliviosissimus narrat Xiphilinus, dum Vesuvii montis summitatem nunc igne foetam, nunc vitibus, atque arboribus florescentem dicit; hinc librarios stupore incusat, & reponit νωτα, dorfa, pro ακρα, vel οι μεν αγροι... αμπελυσ... ελυσσι, vel τα μεν εξωθεν: quare verba latialia sint: Vesuvii dorsum (vel agri vel exteriora) arbores vitesque habent, vorago autem, (sive crater, sive circus) ob ignem depressus est ec. Verum ego ajo Xiphilinum nulli hic mendo cubare, & tamen sibi adversa neutiquam narrare. Siquidem primo vere scripsit, Vesuvii summum verticem, seu voraginem flamma solummodo ali: inde e vestigio adjecit ejus montis culmina, quae introrsum declivia voraginem, seu medium circum necdebant, quasdam arbores habuisse. Quid his inest repugnantiae. Distinguat Martorellius Vesuvii culmina ab ipso circo, & Xiphilini antilogia in nihilum redigetur. Porro ecquis unquam non distinxit circum a supercilliis, seu culminibus, quae ipsum circum undique cingunt? apposite fatis Martianus Capella initio libri 8. Astron.

Quin etiam medios, quos necunt culmina, circos.

Xiphilinus igitur vere & constanter scripsit Vesuvii circum arfisse: circi autem culmina non unis arboribus floruisse. Postremo si Xiphilinus scripsisset νωτα seu dorfa, seu exteriora Vesuvii quasdam arbores habuisse, inficetissimus esset: nam Vesuvii exteriora tunc temporis non multas vites, αμπελυσ πολλας, & arbores habebant, sed circum undique arboribus opacis vestita erant, ut ait Procopius Gothic. rer. lib. 2. c. 4. in fin. & undique optimis praecineta agris, ut ait Strabo loc. cit. & pampineis umbris amoenissima, ut Martialis. Neque Xiphilino contrarius est Strabo, qui cum scripsit totum Vesuvium arboribus fuisse constitum praeter verticem πλην

κορυφήν, quem & omnino sterilem vocat, ἀκαρπὸν ὄλεον. nil aliud innuit nisi Vesuvii summam cimam, in qua erat circus, ariditatis plenam fuisse, quod minime renegavit Xiphilinus. Ex his patet discrimen inter Aetnam & Vesuvium. Hic enim Strabonis aevo arboribus circumvestitus erat, excepto vertice, seu circo: illa vero non solum culmen nudum & cinereum ostendebat: verum & omnia superiora loca herbis, atque arboribus denudata, ut in ipso Strabone legitur pag. 420. Ἐστὶ δὲ ^ἡ ^{ἀνω} ^{χωρία}, καὶ περὶ αὐτῆς, καὶ χιόνος μετὰ τῆς χειμῶνος· καὶ κάπρω καὶ δρυμοῖς, καὶ φυταῖς διέληπται παντοδαπαῖς, superiora loca nuda sunt, & cineribus tecta, ac per hyemem nivis plena: inferiora nemora, & omnigenae plantationes complectuntur. Quod in sequiori aetate accidit & Vesuvio, Procopio testante.

XVI. Hinc Vesuvius Valliculis sinuosus erat, ut legitur in S. Patricii elogio, quod die 28. Aprilis in Menaes Venet. edit. reperitur, ^{ἑσπερικὸν ὄρος παραγγαδὲς}: vidi montem vallibus sinuosum, Math. Radero interprete. Non me quidem latet Mazzochium Kal. tom. 1. Adnot. 231. allatum Raderi interpretamentum male probasse, & reddidisse, *Vidi montem barathro hiantem* cet. Siquidem, ut inquit, *Nec Vesuvius sinuosus vallibus unquam fuit, aut esse potuit* (quippe bituminosis torrentibus ad convalles semper se devolventibus, ac cineribus insuper aequantibus omnia) nec ^{ἑσπερικὸν} aliud quam quod in interpretatione posui significat. De barathro seu cavo, quod in summo Vesuvii vertice desidet amphiteatri imaginem afferens, legatur Xiphilinus, ubi ex Dione ejus montis figuram, quo tempore celebris sub Tito eruptio contigit accurate describit. Vehementer doleo me nescio quo facto inductum haec quae de Vesuvio saltuatim ille vit tantus vir neutiquam probare quivisse. Interim videat Martorellius me mei Mazzochii dicta non pecudum more sequi. Atqui si verum amamus, eccurnam Vesuvius sinuosus vallibus nusquam fuit, aut esse potuit? Ratio in promptu est, replicat Symmachus, quippe bituminosi torrentes omnia aequarunt. Peregregie. Sed id generis torrentes potuerunt non esse: ergo Vesuvius potuit esse vallibus sinuosus. Probata igitur potentia, ut semel Scholastice loquar, ad actum ipsum vindicandum regrediamur.

mur. Porro omnium primus qui de bituminosis torrentibus memoravit, fuit Leo Marficanus Monachus Cassinensis, qui de VIII. Vesuvii incendio, quod an. 1059. contigit, scripsit. Hosce torrentes evomuit quoque Vesuvius an. 1036. teste Francisco Scoto, verum is scripsit post Marficanum. In primis itaque sex incendiis Vesuvius bituminosos liquidosque fluvios minime eructavit, nec quidem in terribili illa Titiana eruptione: nil enim de illis memoravit Dio, Svetonius, & Plinius qui hac de re fusius & minutatim scriptitarunt. Verum largior meo doctiss. Mazzochio, Vesuvium in prima hac ejus conflagratione liquefacta ac bituminosa flumina scaturiisse: exinde vero elici nequit, S. Patricium, qui hanc eruptionem praefens invisit, crebras Vesuvii valliculas torrentibus aequatas vel aequandas videre non potuisse. Postremo, quod ad me attinet, Vesuvianae convalles torrentibus aequatae fuerunt: ergo ante Vesuvii vomitiones vacuae fuerunt, & longo temporis spatio hiarunt. Φαπαρξ vero non tantum barathrum, sed praecipitium quodque, hiatum, voraginem cet. praefertim vallem, ut reddidit Hieronymus Ezech., significat. Quod denique suadet Mazzochius de summo Vesuvii barathro, nil ad rem facit: siquidem S. Patricii tempore Vesuvii Verticem magna sui parte complanatum fuisse tradidit Strabo. Idem vertex novo igne consumtus in amphytheatri formam depressus videbatur tempore Alexandri Severi. Procopius vero, ac deinde Zonaras & Pontanus de Vesuvii barathro locuti sunt. Itaque Vesuvius valliculis sinuosus erat, pluresque habebat cavernulas, quarum maxima, ut legitur in Floro & T. Livii supplem. a vertice ad montis usque radices hiabat.

XVII. Ex his, uti vides, colligitur, quod in hieme pluviarum niviumque aquae supra Vesuvii verticem, & latera restagnabant, vel enim combibebantur ab pervio montis cortice, vel per fissuras rimasque rupium intrabant, & in quibusdam earum inanitatibus recipiebantur, vel in spissis valliculis, cavernis, voraginibusque collectae retinebantur. Vesuvius ergo tot aquis in gremio collectis ad plurimos fontes, rivulos, & fluvios nutriendos par erat. At supervenientibus incendiis amoenissimi Vesuvii vultus repente mutatus est: hausta, obruta, con-

consumtis vitibus, vineta: viridicantium plantarum series novis incendiis, vel post longum saeculorum ordinem repetitis vastatae: cavae valliculae, curvi sinus, voragine, cavernulae, aquarum receptacula, euripi, rivulorum, fontium, fluviorumque plenae scaturigines amplius non apparuerunt: quippe bituminosi torrentes ad convalles se devolventes aequarunt omnia: lapidum, cinerum, arenularum, bituminumque cumuli super cumulos impositi totius montis prospectum immutarunt, unicumque ejus verticem bifariam dividerunt eo ferme modo, qui ab Cl. Francisco Serao, & Mecattio describitur.

XVIII. Hinc ad herbidas Vesuvii radices olim tam multi aquarum rivuli & fontes erant, ut ab eis ipsum Sarnum fieri existimarint Procopius, Sigonius & L. Aretinus, quorum nunc ne vestigia quidem supersunt, topulis undique, cineribus, glarea, arenulis, variisque lapillorum acervis oppleti. Ex meridiano Vesuvii dorso tumidum flumen scaturiisse ferunt, quod olim per castrum turris octavi, *Torre del Greco*, exundans in subiectum mare se devolvebat. Id solidissima traditione testari ejus loci accolae docet Ignatius Surrentinus in hist. Ves. cap. 21. verum replicatis Vesuvii vomitionibus plenissimus ille fluvius in fluviolum redactus est, *La di cui acqua*, ait idem auctor, *bastante sarebbe a macinar quattro mulini, se li nostri Citradini, che dal regio Fisco la comperarono volestero impiegarvi 4000 ducati*. Recens Historiae Nolanae Collector Vesuvianum hunc omnem umquam extitisse praefracae negat: verum in toto ejus 19. capit. extra chorum concinit, auras transverberat, nilque communi doctiorum calculo evincit, nisi Draconem, Draconteum, Dracontium, seu Dragoncellum eundem esse ac Sarnum, quod ultra concedimus. Non me latet P. J. M. de Turre (*Storia del Ves.*) hac in re mihi quoque refragari, verum, pace sua dixerim, is non urget, nisi quae jam protulerat Remondinius: neutiquam vero evicit hanc de exsiccato fluvio traditionem commentitiam esse, & ad fabulas amandandam. Ex fronte orientali Vesuvii aliud flumen olim promanasse Octaviani cives tradunt. Auctor de viris Illustr. in P. Decio, quem secuti sunt complures recentiores Geo-

graphi, aliud flumen *Veseris* nomine ad imos *Vesuvii* pedes fluitasse posteritati tradidit, cujus hodieum nec vola, nec vestigium relucet. Non sum ignarus *Cluerium* existimasse *Veserim* Castellum quoddam fuisse, non *Flumen*: verum, ut ait *Camillus Peregrinus* pag. 318., nil repugnat *Veserim* simul & Castellum, & *Flumen* fuisse, cum ut innuebam, veteres per saepe urbem, & urbi adjacentem fluvium uno eodemque nomine appellitarint. Hactenus dicta magis magisque firmantur ex loco *Sisennae*, quem recitat *Nonius Marcellus* de indiscr. generib. *Quod oppidum tumulo in excelso loco propter mare, parvis moenibus inter duas fluvias, infra Vesuvium collocatum.* Igitur *Sisenna* quodnam oppidulum inter duas fluvias scilicet inter *Veserim*, & *Fluvium Turris Octavae* infra *Vesuvium* extitisse tradidit. His refragatur *Martorellius* De Cal. t. 2. p. 364., qui humillimum *Herculanei* situm defensurus haec objectat. *Duo flumina prope Vesuvium fuisse, quis unquam scripsit, aut credat? ingentia Herculanei, urbis non parvae vestigia, & lapides, in quibus inscriptum est, HERCULANENSES, non in excelso, sed in infimo loco reperti sunt; praeterquamquod Marcellus hic grammaticus non audit magni nominis scriptor; imo in vocum interpretatione saepe delirare notat praeter alios Lud. Kusterus diatr. de verbo cerno pag. 81. gl. & me docet Mazzochius de Ascia pag. 174. col. 2. Nonium ubique a descriptoribus dira passum veterem esse querelam.* Verum haec omnia *Sisennae* locum minime infirmant. Primo *Sisenna* nomen *Oppidi* haud indicat; hinc quae de *Herculaneo* contra subdit *Martorellius* erunt fortasse inutilia. Nonne *Sisenna* Castellum *Veserim*, quod propter unus ex dictis fluviiis eodem nomine influebat, vel quid aliud, innuere potuit? Quod si velimus *Sisennam* *Herculaneum* innuisse, nonne dici potest *Herculaneum* olim magna sui parte in excelso fuisse loco, terraemotus autem vi desedisse? Hoc de *Statinis Insulis* libere affirmat *Martorellius* tom. I. pag. 482. & idem affirmare non possumus de *Herculaneo*, quod hisce terrae tremoribus frequentissime concussum fuit? Ceterum, an *Herculaneum* in promontorio in mare exporrecto situm fuerit, ut vult *Strabo* lib. 5. pag. 378. an in humili prorsus loco, ut defensat *Martorellius*, an fuerit in loco ubi

hodie dum tot aeneae statuae, tot picturae, & cujusvis artis instrumenta eruuntur, ut post M. Venutum Cortonensem vulgo creditur, an fuerit alibi, ut maluit Jo. Lamius, quaestiones sunt haecenus minime diremtae & finitae, ex quibus nil certe colligi potest adversus allatum Sisennae locum. Deinde duo flumina prope Vesuvium fuisse nescio qua fronte absolute neget Martorellius, cum Sebethus saltem, & Sarnus, qui olim Pompejos circumfluebat, ut ait Strabo p. 378. Πομπηϊαν παραρρεῖ ὁ Σαρπὸς ποταμὸς, circa Vesuvium fluxerint, inter quos Herculeanum extitisse constat ex ipso Strabone, & Dion. Halicarnasseo, qui urbem hanc inter Neapolim, & Pompejos figunt. Interim pro certo habeo Sisennam hic neque Sebethum, neque Sarnum designasse, aliter proprio, ac notissimo horum fluviorum nomine fuisset usus, sed Vesperim innuisse, qui ita a *Vesperinis* civibus (fortasse & hi sunt populi *Vesuviani*, qui in praeclarissimo Secusino fornice August. a M. Julio regis Donni filio Cottio dicato grandibus characteribus in ult. leguntur) vocitabatur, & Fluvium Turris octavae, qui in-nominatus excurrerebat. Neque ferendus est Martorellius dum hic Marcelli honorem laedit ajens curandum non esse, veluti nullius nominis Grammaticum, ac impostorem. Itaque Non. Marcellum in vocum interpretatione saepe delirare, quod est follemne Grammatistarum infortunium, concedam Kusteri, sed eum impostorem esse, ut colligitur ex Martorellio negandum est. Mazzochius vero Nonii famae nusquam detraxit, ne quidem in cit. loc. dum inquit, *nolo dissimulare antiquorum editorum illam lectionem, nisi dedol. (ceteroqui non malam) reperisse me in Nonio in verbo Assultatim, ubi sic citat. : Plaut. Menaech. nisi dedolabo affulatim viscera. Ex quo perspicitur, aut Nonium in suo sic legisse, aut, quod magis credo, in Nonio (quem ubique a descriptorum dira passum, vetus est querela) sic locum ex suis codicibus interpolasse librarios. Ibidem pag. 206. inquit vocabulum Cucchiaja esse merum interpretamentum Trullae, & Trullam a Trua venire, quod est vetus cochlearis nomen, apponit Nonium Titinnii Setina versus recitantem, quaerensque an Marcellus Trudus scripserit, an Truam, nil irascitur, nilque ei infamiae objectat. Eadem*

dem moderatione se in Nonium gessit summus vir in spicileg. pag. 14. 6. ubi adnotat. *Atqui Nonius cum prae-dixisset Dedicare tantundem esse quod dicere, non recte id Caecilii Annal. lib. 1. loco ipso firmavit: Legati quo missi sunt, veniunt, dedicant mandata. Hic enim Dedicant non est Dicunt (uti ibi Nonius interpretatur) verum est Ordiantur. Ordiantur, inquit, mandata sive schae-dae, aut membranae quo mandata scripta ac signata con-tinebatur, recitationem. Item pag. 27. illinit: ergo Ver sacrum dicebatur quidquid intra Kal. Martias & prid. Kal. majas natum (b. e. eo maxime tempore; quo Mo-ses ex Aegypto Isrælitarum copias eduxit) Deo voveretur. Haec verior interpretatio quam quae Nonius M. Ita & alibi benigniter in Nonium se gessit mitissimus Mazzochius. Quid quod ipsemet Martorellius non vice sim-plici folius Nonii auctoritati nititur ad non unas pro-bandas assertiones? Videtis De Thec. Cal. tom. I. pag. 7. eet. Quid si aliquis ei objiceret Nonium saepissime deli-rare, impostorem esse, ac nullius nominis Grammati-cum? Verum de his haecenus. Deinde in locis Vesuvio circumpositis, ut in Barra, Retina, Herculaneo, Leu-copetra, Vallicula, & S. Anastasia, & in Summa uber-tissimae dulcissimarum aquarum scaturigines exiterunt, quibus autem secutis temporibus Vesuvianae eruptiones ariditatem intulerunt. Scribit Summontius lib. 1. 235., *che nella concavità della montagna di Somma, dove un tempo esalò l'incendio, alcuni ne' tempi sereni vi son discesi ed an veduto acqua abbondantissima con velocità cor-rere in quella profondità: at nunc hujus aquae, ut mi-hi retulit quidam Summanae urbis Canonicus oculatif-simus, ne quidem indicium apparet.**

XIX. Ecurrnam vero tot Vesuviani fontes & fluvii paullatim aut penitus exaruerint, aut mirum in modum decreverint nunc pressius discutiendum est. Solam plu-viarum niviumque aquam fontium fluminumque origi-ni sufficere posse scitum statumque est apud recentioris Physicae Patronos. Comes Ludovicus Barberius D. Dhe-ramum & P. Ghozzium infeliciter secutus accuratissimas Hallei, Mariotti, & Vallisnerii observationes despexit & contrariam veterrimam opinionem tutari maluit in libellulo, quem Vincentiae an. 7751. edidit. In expli-

canda vero ratione, qua maris aquae ex imis montium radicibus ad illorum verticem ascendere possint, Bernullium, qui confugit ad aquarum dulcium levitatem, confutat: Cartesium, qui recurrit ad terrae calorem, deridet: alios attractionem praeseferentes exuffat, & quasdam nescio quas *valvulas*, seu *animulas* in montium tubulis extare effutit, & tam nova & incongrua congerit de marinarum aquarum viribus *vivis* & *mortuis*, ut ipsemet suam obsoletam opinionem infirmare visus sit. Aquae itaque pluviales, ut a metallorum praesertim fossoribus compertum est, non ad decem tantum pedes, ut dixerat Seneca, sed ad centenos passus infra terrae crustam descendunt, ac in intimis terrae cavitatibus veluti in cisternis, & quasi conceptaculis (*υποδαχας* vocant) colliguntur, diu conservantur, ex quibus *deinceps*, inquit Gassendus sect. 3. Phys. membr. 1. lib. 1. cap. 6., *qua potuerint angusta quadam ostiola, & sensim effluant, & fontes fiant*. Ex his colligere licet, quod in montibus, quorum culmina non terra bibula & pervia, sed densissimis argillis & stratis lapideis obducta sunt, tenues, rarissimi, vel nulli fontes reperiantur: quippe decedentes aquarum guttulae cum durissimum id genus montium corticem penetrare nequeunt, gravitatis vi prolabentes in torrentes abeunt, qui diu durare nequeunt. Saranno privi, inquit Vallisnerius, (*Annot. alla lex. Accad. dell. orig. delle fontane*) *di fonti ancor quelli, che converti, e armati nella superficie di pietre, o come immensi scogli lavorati d'un getto solo, o incostituti d'altra non penetrevol materia, impediranno la penetrazione dell'acqua dentro loro, ut videre est in celebri Valestra, plurimis licet antris, cavernisque pervia, jugis Genuensis litori circumpositis, montibus Carfi in Carinthia, aliisque pluribus. Id ipsissimum Vesuvii verticibus accidere jam compertum est, non solum ob durissimorum lapidum, bituminumque strata illuc tot vomitionibus paulatim conglobata, neque ob convallium sinuositates jam aequatas, sed potissimum ob cinerem de quo recentem rerum Nolensium scriptorem tom. 1. pag. 136. ita physice differentem audire praestat, perchè unta va questa cenere di petreolo, o bitume di cui abbondano quelle interiori caverne, se piove su lei, a formar viene come una*

viscosa pasta, e si attaccaticcia alle foglie, ai tronchi, ed alle mura, che difficilmente levar se ne puote, ed in tal maniera pel dorso de' monti distendendosi impedisce, allorchè piove che punto d'acqua imbever si possa per li da se schiusi pori la terra anzi fa che a guisa d' un sodo e piano corpo le lasci libero totalmente il corso. Idem confirmavit subtilissimus P. De Turre Phyl. tom.2. p.254. la cenere è untuosa e tenacemente si attacca alle frondi degli alberi; anzi i terreni, che sono verso la montagna, e perciò mescolati la maggior parte di cenere, e d'arena non imbevono, ma tramandono immediatamente l'acqua rimanendo asciutti. Hinc illa vicinorum Agriculturarum querimonia clamitantium Vesuvium non ignea tantum bitumina evomere, verum etiam isthæc aquarum diluvia. Et an. 1631. 15. Decembr. noctis tempore, postquam Vesuvius bituminosos fluvios eructavit, & sparsis jam undique cineribus, incubuit pluvia, quae cum ab Vesuviano cortice imbibere nequivisset, ob cineream viscosam crustam, tota in subjectos se devolvit campos: & aquarum ductus ex parte montis septentrionali, aquas Neapolim inferentes vastavit, & ex meridionali Retinae villas obruit. Poichè, ait laud. Remondinius, trovandosi tutta la superficie della terra coverta di viscosa cenere, quasi a guisa di ben sodo e liscio corpo, lasciava che tutta liberamente allo 'ngiù discorresse a far quella sì strepitosa ed ampia inundazione.

XX. Haec contra stat opinio Ray Anglici, Francisci Gerii, Johannis Murenæ, & Abb. Mecattii, qui Vesuvii Αβισσόν, seu profunditatem enormem ac immensam esse statuentes, aquam contigui maris in Vesuvii caveas cadere, aut penetrare docent, atque hæc marinas aquas esse, quae, id æris exigente aequilibrio, ad montis usque verticem ascendunt, ac tandem cineribus immistæ per Vesuvii latera effunduntur. Ultra progreditur Franciscus Gerius existimans etiam ventos ex mari in Vesuvii concava intrare, & hoc firmat, quod ventis e pelago spirantibus Vesuvius exardescit, hisque silentibus fileat & Vesuvius. Item Vesuvium marinam aquam evomere legitur in litterato saxo an. 1631. Retinae erecto, & in alio, quod in Turri octava visitur. Idem defensat Cajetanus Amatus (*Divisam. critic.*

ec. p. v. 20.) idemque possibile esse affirmat P. De Turre tom. II. p. 261. Anno 1755. postquam Aetna terribili strepitu ignem fumumque eructavit, ex ejus montis culminibus immensum aquae torrentem ruisse ejus loci accolae testati sunt. Hinc plurimi vulgo jactitarunt Vulcanos cum subiecto mari communicare, quod & probabit Cl. Ab. Nollet in Observat., quae Mem. Acad. Reg. an. 1714. Paris. editis, prostant, cum idem confirmaverit ex aquis, quae ex illo monte, vulgo *Catopaxi* dicto, fluxerunt an. 1742. & ex illis, quae visae sunt in Vulcanis apud Insul. *Lancerotta* dictam, an. 1750. Verum allatum systema phantasticum esse, & solius vulgi praejudiciis confirmatum satis superque evicit D. Buffon in Theoria tell. tom. I. p. 761. & tom. II. p. 337. quem oculatissimum Mecattium minime lectitasse vehementer doleo. Pauca hic, ne mei muneris transgrediar metas, urgenda puto. Primo ecurr fusis jam viscosissimis cineribus, tumidiores aquarum torrentes non solum e Vesuvio, verum etiam ab aliis, longe a Vesuvio distitis, montibus ruunt? *Si conferma anche ciò (ait Cl. Remond. tom. III. pag. 304.) dal sapersi, che simil danno soffriro no in sì funesta occasione le campagne soggette alle montagne di Avella dall'acque, che da queste lor vennero sopra, che quelle che stavano appiè del Vesuvio: e nell'an. 1737. la Città di Nola, che sta in mezzo tra il Vesuvio ed Avella, sopraggiunta dopo un'altro incendio una gran pioggia, correva gran rischio di esser tutta allagata, senza che parte vi avessero al certo l'acque del mare bevute dal monte, se non eran pronti i Cittadini ad aprirle intorno de' fossi per deviarla.* Deinde si ex vicino mari per occultos meatus Vesuvium fubeunte, indeque facta via, erumpente, originem suam trahunt Vesuvianae aquae, necesse est ut falsae & amarulentae sint, aut dicendum eas in Vesuvii fundo falsedinem amarulentiamque deponere. Primum autem falsum est: etenim Vesuviani torrentes, licet turbidi & pulverulenti, tamen dulcissimam aquam evolvunt. Alterum *αδυνατον* est: quippe Guilielmus, Boylaeus, Vallisnerius, Georgius, & Reditus omni quo potuerunt studio tentarunt qua demum arte separari possit sal, adustumque sulfur ab aquis maritimis, & nunquam e voto res cessit. Adisis tutemet tot Phy-

fiologos, qui hac de re ad nauseam scribillarunt. Neque dicas maris aquas Vesuvii calore ita rarefieri, agitari, ac impelli, ut ebullientes a salinis particulis, sensim subsidentibus, separentur, in tenuissimosque vapores solutae fursum ascendant, dulcesque evadant, quemdammodum vapores in aëre: namque Vapores iccirco salibus privantur, quia solis vi & energia ad eam aëris altitudinem ascendunt, ad quam ascendere nequeunt salis particulae aëre illo subtilissimo *specificè* graviores. Per Vesuvii vero voraginem salis particulas aquis immittas fursum ascendere posse & debere quis non videt? Quemadmodum enim ex imo Vesuvii fundo fursum ignium vi extolluntur immensi lapides, cineres, bitumina, & alia id generis corpora graviora, ita & salis particulae.

Deinde in adversariorum hypothesi, ideo aquae maritimae ad os usque Vesuvii ascendunt, quia mutatur aequilibrium. Audiatur Cajetanus Amatus ibid. *E siccome il fuoco ascendente, e'l vapore non dà luogo talora a quell'aerico cilindro, e colonna, che immergesi nella bocca del monte, e profondandosi, fa l'equilibrio delle vicine acque marine, così queste, premute dall'atmosfera, ascendono per profondi meati, e dalla gran bocca del monte talora scappano in fiumi.* Id autem quasi in instanti, aut saltem motu maxime celeri fieri deberet, adeoque salis particulae ab aquis minime dividerentur. Ad haec, si maris aqua per occultum meatum excurreret in Vesuvii fundum, inibi caloris vi salis particulas relinqueret: posterior aqua, quae sensim per eundem canalem illabitur relictas salis particulas, ibique subsidentes secum abriperet: adeoque cum totus Vesuvii fundus, veluti in magno alembico, salibus refertus & constratus sit, quomodo ergo superveniens aqua permittos antea sales relinquit, non vero majorem falsedinem, ac amarulentiam concipit? Explicandum denique remanet in hoc systemate, cur aquarum torrentes de Vesuvio ruant tempore, quo pluviae pleniores ac frequentes sint; arescant vero, quando nunquam pluit: mare enim Vesuvio subiectum, etiamsi diuturna siccitas contingeret, terram sane penetrare posset, & supra Vesuvii verticem ascendere: ergo Vesuviani torrentes non ex mari proveniunt, sed ab pluviarum aquis, quae cum perdurum, cinereum,

ac impenetrabilem Vesuvii corticem penetrare nequeunt, deorsum prolabuntur.

Opponunt complures cum D. Antonio Parrino par. II. paragr. 15. in suo Crater. Neap. quem caecis oculis sequitur P. Troyli hist. Neap. tom. I. p. 120. in Vesuvii bituminosis torrentibus vera marina corpora reperiri conchas, ostreasque, quod innuit, ajunt, Vesuvium cum Tyrreno communicare, imo cum Aetna, cum Aenaria, & cum Foro Vulcani. Quod posterius falsum esse docuerunt jam P. De Turre p. 115. & Cajetanus Amatus part. I. Ad primum occurro. Sane in mediterraneis praefertim regionibus, & in montibus ipsis non raro pisces & conchylija lapidescentia effodiuntur: id vero quomodo & quando evenerit, an in Universali Diluvio, ut autumnant Philo lib. de immortal. mund. Woodwardus, Muratorius (*Pirronismo confutato* pag. 233.) & Maz-zochius *Spicileg.* tom. 1. pag. 51. an ex mari suas ex intervallo sedes mutanti, ut maluerunt Strabo lib. I. pag. 49. Herodotus lib. II. cap. 12. & nuper Fracastorius & Leibnitijs, an ex montibus qui una cum illis corporibus ejeclis e maris fundo olim fuerint actione ignis subterranei, ut nuperrime docuit Lazzarus Morus, an ex aura feminali piscium, quae montium poros penetrans inibi foecundetur, & in lapideum corpus evadat, ut effutit Langius Lucernensis, adhuc sub judiceljs est. Consulatur Vallisnerius ad Rottar. & Ferdinandus Marsilius ep. ad Vallisner.

Ex dictis liquet, Vesuvium pluviarum aquas in sinu suo minime recipere, vel si earum non parva quantitas per os montis illabitur, aut fursum ignium vi tollitur & expellitur, aut in Vesuviani bituminis generationem concurrat. Iterum Cajetanum Amatam audiamus ibid. *E perchè l'acque sottoposte come lagune, fontane per lo scompiglio interno ribollono, e mescolandosi colle pietre, e colla terra del monte impregnata di ferro, e di zolfo fermentano mirabilmente col favor del riverbero e delle fiamme; si forma una nuova generazione di bitume, come se fosse una vitrificazione: la più parte del quale è acqua; il qual bitume salendo quasi sul dosso degli incendj, e ringorgando, esce in torrenti dalla bocca della montagna.* Tandem Vesuvius aqueos vapores nocte

Et dieque per os suum emittit : hinc siccum aridum-
que retinet alvum, & hinc, ut eo, quo longe digressa
est oratio relabatur, ratio enitescit, cur Vesuviana ca-
veae consuetam aquam fontibus & fluviis amplius non
sufficiant, & cur nostrum Sebethum non foecundent eo
modo, quo antequam Vesuvius ardesceret foecundarunt.

XXI. Agefis inspiciamus, quaenam aliae caussae sint,
cur Sebethus antiquam aquarum copiam amiserit. Se-
bethus, ut dictum est, maxime foecundatur a paludibus
Suessulae, Nolae, & Abellae. Palus autem Sueffulana,
idem dicitur de Acerrarum agris, prisca aevitate tanta
aquarum affluentia fluctuabat, ut undosum ferme ma-
re imitari videretur : Clanius enim, quamvis ex par-
vis oriretur fontibus, aliquando immensa pluviarum a-
quarum copia tumescebat, & circumjectos Acerrarum
campos superfusus, paludem adeo foecundabat, ut con-
tinua crassiorum vaporum copia ex illis erumpente, Sues-
sulani patriis coacti sunt excedere laribus, & Acerrae
vacuae, seu infrequentes evaserint. At in sequiori aeta-
te, ut scribit Jannonius lib. 32. tom. 3. *Era Napoli nel
tempo del Vicerè di Toledo nell'està oppressa da molte in-
fermità, e la cagione principale era la corruzione dell'aria
cagionata dalle paludi, per l'acqua che stagnava in quel-
le, le quali cominciavano dal territorio di Nola sino al
mare camminando per Marigliano, Aversa, Acerra, e l'A-
fragola; la quale corruzione talvolta augmentavasi tan-
to, che s'infettava tutta terra di Lavoro, o gran parte
di quella. Il Toledo dando a tanto male opportuno rime-
dio fece fare in mezzo di quelle pianure un gran Canale
profondo con argini ben grandi alle riviere disponendo il
Canale in modo, ove tutte l'acque dalle paludi venissero
ivi a colare, e che l'acque ivi raccolte a guisa d'un gran
fiume corressero tutte al mare.* Postea vero Agricoliarum
diligentia Paludes in minores alveolos, qui rursus in
majores, ac tandem in regium Canalem, exonerantur,
excavatae sunt, in quibus omnes aquae colliguntur, ac
terram relinquunt (visu mirabile) operi fativam, quae-
terque temperatae ubertatis est, mollis facilisque culturae,
nec madida, nec sitiens, & post vomerem nigrescens.
Tantaene utilitatis sunt hujusmodi fossiones? Hinc haud
importunum fore existimo hic aliqua de hujusmodi al-
veis

veis latinis nominibus adnectere ex Mazzochio de Foff. Philist. Carbonaria ipso suo nomine prodit, se unam esse ex fossis illis, non natura, sed arte per Tuscos excavatis: id quod & in Sagis nomine (quod sect. 2. exposuimus) & Foffionum Philistinorum, deprehenditur. Verum ad carbonariam, quod attinet; sciendum est, hodie id genus fossas, quae a rusticis ad siccandam in agris paludem sunt, a nostratibus agricolis vocari Seccatoj, sive Affecatoj. Nec aliud prae se ostendit Carbonariae nomen: nam a verbo Hebraeo charab h. e. ficcari fit hebraicum nomen charbon (cujus tantum plurale reperitur Ps. 32. 4.) i. e. ficitas & chaldaicum charbona significationis ejusdem, quod citat Aruch ex Targum Hier. Deut. 28. 27. & si ibi in nostris hodie garba legitur, quae est scabies sicca. Ergo apud Tyrrhenos Carbona, sive (quia Etrusca dialectus Rhotacismo maxime laborabat) Carbonar, erat fossa ad emungendam paludem facta (il seccatojo) unde terminatione latina est Carbonaria. Verum illo redeo.

XXII. Paludes item Abellanae antiquo aevo uberiori aquarum copia undabant: ibi enim omnia, quae ex vicinis montibus ruebant, torrentia collecta manebant, non movebantur, stagnabant: nunc vero omnes harum paludarum aquae in multiplici canali susceptae in Clanium abeunt, fugiunt, disparent. Crevit summopere harum paludarum ariditas ex deficientia fluminis Abellani, quod antiquo aevo abundantissima aquarum vena regurgitasse constat & ex Naumachia, quae in ipso Abellano Amphiteatro exercebatur, cujusque vestigia etiamdum supersunt, & ex puteorum & aquaeductuum multiplicitate, & ex S. Paullino, qui vers. 66. occidit

. . . sibi prima (Abella) fluentum
Vindicat, & reliquo Nolanam profluit urbem
Flumine multa rigans, & in agris praedia passim.

Insuper ait rerum Nolensium recens Historicus, *Avviva S. Paolino nel Cimiterio più maestose fontane, ed ivi acqua non avendo . . . fece più volte premurose istanze alla Città di Nola, senza mai poterla ottenere . . . quel però non volle far mai la Città di Nola, il fece generosissimamente quella di Avella: e benché dividesse*
la

la sua copia fra Cimitile e Nola, non però mancar punto si vide a questa nella vegnente state l'usata quantità d'acqua, che non soles per l'avanti Andò poi qualunque ne sia stata la cagione sempre minorando, perciò da S. Paolino fu detto fiume in quel tempo quello, che fu detto rivolo dal Leone. De hoc amne locuntur & Capacius lib. 2. cap. 30, & Thomas Costo p. 3. lib. 4, & Nicolaus Amenta in capit. cui more suo adnotat. E chi sa se Virgilio nel 11. dell' Eneid. avesse avuto la memoria di questo rivo, quando disse:

. . . clauso fit gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.

Quae nisi ludibundus intersperferit Amenta ridendus effret: liquidem Virgilius *γερνικιστητος* se habet. Mirum sane est in hoc capit. quanta consuere, & incredibili confusione confarcinare potuerit Amenta vel falsa, vel vera, semellarum naeniis innisus. Quod & magis pateret si facto nimis acerbe non concessisset Paschalis Blanchius Conlegii S. Petri ad Caesaranum olim gloria, & decus, qui magnum opus meditabatur, *Antiquitates Abellanae*. Scripsit is Dissertationem in qua probavit Abellam fuisse & Urbem, & antiquam, & perspicuam, quam servat Cl. Nojæ Dux. Verum e diverticulo ad viam. Cur ergo flumen Abellanum paullatim decreverit inquirendum est. Illud ego semper probavi. Montes scilicet ipsi Abellae imminentes immensas in sinu suo cavernas continere explorata res est: igitur in harum cavitatem flumen forte devolvitur, & inibi evanescit, vel in harum cavernarum gremio stagnat, usque dum, aquarum crescente mole, montium latera dirumpantur, & qua data porta aquae irruant in Abellam. Haec delirantis ingenii somnia non sunt: solida quippe traditione tenent cives, Abellam non hostium furore dirutam fuisse, sed ex repentina olim aquarum inundatione.

XXIII. Agedum postremo. Nola antiquo aeo aquis abundabat, quae in eam derivabantur & ex vicina Abella, & ex Lauro, quo factum est, ut tanta in urbe undique aquae fuerit copia, ut singulae fere domus suos habuerint fontes. Hae in Castellum primum, non secus ac Romae, & ex illo a Castellario certa mensura di-

distributae in loca destinata effluebant. Hinc Remondinius tom. I. cap. XVIII. Leonem percellit id pernegantem. *E non sapeva, che già vi fu venduta e donata largamente l'acqua pubblica a chi ne voleva? Era ancora certamente allora nel nobil Seggio in mezzo alla Città esposta agli occhi di tutti quella marmorea lapida, che poi fu data alle stampe dal Piccart, dal Reinesio, dal Grutero, e dal Muratori, in cui fu con legge stabilito, che donar si potrebbe l'acqua della XC. tegola, e vender quella di tutte l'altre. PRECARIO. AQUA. RECIPITVR. TEGVL. LXXXX. E' la tegola, scrive il Reinesio, il meato dell'acqua, e tutt' insieme una specie di misura, e perciò l'acqua di XC. tegole, che si può donare, importa quella quantità, che scorga da un foro quadrato di CX. di queste misure: Est aquam ad tantum spatium, quantum LXXXX., tegulae conficiunt, ad usum privatam concedi, ulterius non dari: scilicet ad preces. Il che se vero fosse, di quant' acqua uopo sarebbe credere, ch' abbondasse Nola, quando in sì gran copia ne donava? E' sebben di parer' io sono, che quà non si debbono intendere XC. tegole d' acqua, ma bensì la novantesima tegola dell' acqua, pur si vede apertamente, ch' evanci almeno XC. tegole, o canali, per li quali usciva l' acqua pubblica, che o si vendeva, o donavasi, e perciò a conoscer anche si viene l'abbondanza dell' acqua, ch' era in Nola ne' tempi ch' era Repubblica. Recte in meam pedibus ivit sententiam Remondinius. Id autem nullimode probare quivi, nempe per TEGVL. LXXXX. debere intelligi spatium, quod nonagesima tegula conficit, non vero majus spatium, nempe, quod LXXXX. tegulae intercipiunt, ut feliciter interpretatur Reinesius. Duplici rationi innititur Historicus hic, quas jam protulerat cap. V. Ma poicchè per picciole, che si fussero queste misure, unite insieme al numero di novanta importavano una quantità d' acqua molto considerabile per donarsi ad una sola persona in una città, ove l' acqua venir si faceva da lontano per aquedotti, e perchè al numero di novanta di queste tegole non poteva farsi un' apertura quadrata nel mentovato marmo, vieppiù mi confermo nella proposta opinione, che divisa essendosi l' acqua pubblica a moltissimi per varj condotti, e costui assegnata fosse quella, che nel*

novantefimo passava. Verum haec nullius momenti sunt. Primo enim necesse non erat, ut foramen, per quod ex aquario Castello egrediebatur aqua, esset quadratae figurae. Deinde aquae istae, quae plurimae erant, non solum ad domesticum Nolensium usum distribuebantur, sed praesertim ad Hortulorum irrigationem: maxime enim cura providebatur, ne siccitate laborarent suburbani Hortuli, ideoque aqua canalibus ligneis, plumbeis, testaceis, & lapideis inducebatur. Porro & plurimos in Nolensium suburbiis Hortulos floruisse constat jam ex Cereris, Floraeque fanis inibi extractis. Quid plura? Aulus Gellius lib. 7. haec habet: *Scriptum in quodam commentario reperi versus istos a Virgilio ita primum recitatos, atque editos.*

*Talem dives arat Capua, & vicina Vesevo
Nola jugo*

Postea Virgilius petiisse a Nolanis aquam uti duceret in vicinum rus: Nolanos beneficium petitum non fecisse: poëtam offensum, nomen urbis eorum quasi ex hominum memoria sic ex carmine suo derasisse, *oraque pro Nola* mutasse, atque ita reliquisse, *& vicina Vesevo ora jugo*. En quomodo Nolenses aquae ad vicina rura derivabantur. Non me latet Ambrosium de Leone c. 2. Capacium praesertim, Remondinium, aliosque allatum Gellii scriptum veluti fabulosam existimasse contra Peregrinium, Sannazarium, ceterosque. Verum ego cum ipsomet Gellio dico, *ea res vera ne, an falsa sit non laboro*. Unum ex his deducere mihi liceat, nempe tempore, quo illud Gellianum commentarium exaratum fuit, Nola aquis redundasse, aliter eam vicina rura irrigasse fingere non potuissent.

Idem dicito, sed majori ratione, de paludibus infra Nola: antiquis enim temporibus, praeter pluviales aquas inibi stagnantes, & montanos torrentes, ex radicibus Cicalae montis aquarum diluvium erumpebat ad Nolanorum internicionem, praesertim an. 1424., & similiter an. 1504., ut legitur in Epigraphe Nolano Sedili affixa. *Ab radicibus Cicalae montis usque paludes a porta vicantia ad quingentos passus versus Vesuvium illinc tensa, hinc lata piscosa stagna Nolanos omnes febre mala*

mala aestate una necarunt. Item an. 1594. quamvis Cicalae aquae non proruperint, tamen vernis pluviis cum nimis stagnassent paludes aquosae, Nolae morbum in dies grassabatur, ne autem urbs exhauriretur, metuente sibi quoque a vicino periculo Parthenope, Principis iussu repente summa potestate missus Petrus Antonius Mastrillus, qui undantes aquas hinc inde dispergens concives ab interitu eripuit. Anno 1600. iterum ex Cicala descenderunt aquae, quae per Nolenfium campos discurrentes, continuatam lacunam per plura milliaria formarunt, pestemque Nolae intulerunt. Anno 1601. iterum atque iterum ex Cicala aquae in Nolanas paludes irruerunt. Verum Nola, ait Remondinius tom. 3. pag. 280. *Abbia un' eterna memoria di sua salvezza a Carlo Mastrilli, il quale ritrovandosi nel Supremo Magistrato della Città ordinò a tempo con pubblico editto a suon di tromba, che venissero i terrazzani coi loro strumenti di lavoro, e col regolamento d'ottim' Ingegneri fece cavar nuovi fossi, per li quali si diede l'esito all'acque negli antecedentemente formati, ed a far si venne come un fiume, che corse per otto mesi alto più di cinque palmi infino al mare.* Anno denique 1622. ex eodem Cicalae monte in Nolanum agrum fluctuarunt aquae. At Carolus Mastrillus, consulente Physico Ulysse Biancolella, & ipsorum Nolenfium ope, magnum effodit canalem, qui communicat cum Langynis regiis, & cum quibus in Litemum se exonerat. Antequam igitur hisce aquis exitus daretur, & ad Litemum non uno alveo se infunderent, plenissima in agro Nolano & plurima fuisse stagna, quae latum veluti mare repraesentabant, nemo est qui inficiabitur. Hinc in campo, qui dicitur *il Piano di Palma*, arenulae, conchae, lapides aquis corrofi passim excavantur, & campus is vulgo dicitur CAMPO MARINO. Ex dictis elicitur origo illius naeniae, quam non pauci cum Canonico Ferrario cap. III. defenarunt, somniantes Nolam etiam IV. saeculo maritimam fuisse urbem, in quaque traditione refellenda nescio, cur tantum, ut suus est mos, adlaboraverit Remondinius cap. 58.

Quae huc usque fusius fortasse, quam par erat, ille-
vimus, evincunt Sebethi fontes, sive ex Vesuvii caveis,
sive

five ex Atellae, Sueffulae, & Acerrarum paludibus, five ex Nolae, & Abellae aquosis agris revocentur, veterem aquarum venam, & alimentum paullatim deperdidisse, ac proinde nil mirum, si Sebethus ex flumine fluviolus evaserit.

CAPUT OCTAVUM.

DE TRIBVS SEBETHI ALVEIS.

I. **D**E Sebethi alveis dicturo primum mihi refutanda venit quorundam opinatio, quae speciosa quidem, ac de summa facie stabilis videtur, si tamen spectes intimius, non una eam difficultate laborare, sed ab imis ruere fundamentis miraberis. Placidus Troyli tom. 4. nostrum Sebethum pene extinctum esse effutit, & mille arenarum acervis obvolutum in illa marina alluvione, quae accidit an. 1343. cujusque humati fluminis vestigia adhucdum extare blaterat in S. Petri Martyris puteo: hinc jaestitat flumen quod hodiedum ex Bulla per Magdalенаe pontem in Cratera se infundit non esse antiquum, verumque Sebethum, *Diciamo che un vestigio del medesimo oggi in Napoli si ritrova: essendo stata facil cosa, che egli sgorgasse dal monte Posilipo dietro del Castel Santermo, detto S. Efrem vecchio, e per la parte bassa di Napoli serpeggiando tratto tratto di tempo fu ristretto dentro le mura della Città, e con condotta di fabbrica in varj luoghi diviso, specialmente verso l'Annunziata, ove si vede quel gran Bollo d'acqua, dov' erano l'antiche terme. Così pure ne furono molte condotte verso S. Pietro Martire, e S. Maria la nuova in dove, vale a dire nelle conserve di questi due monasteri l'acqua si vede visibilmente scorrere verso il mare, e nella contrada de' cortellari dicono i Pozzari, che vi sia un' Aquidotto tutto ripieno d'acqua, che nel correre verso il mare con somma velocità, sembri una grandissima Fontana, non già un rio, o un picciolo torrente: apportando orrore a colui per la prima volta lo vede.* Quale acqua
fu